

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

INTRODUCCIÓ

La producció literària d'Hildegarda de Bingen (1098-1179) posa de manifest els sabers i l'aprenentatge adquirits als monestirs del segle XII. La seva fe la portaria no només a escriure, sinó també a la predicació i a l'ensenyament en les comunitats monàstiques femenines de les que formaria part, moguda per la voluntat de conèixer a Déu i difondre'n la seva paraula.

L'experiència visionària d'Hildegarda quedaria testimoniada en les il·lustracions d'alguns dels seus manuscrits, tenyits d'un alt contingut teològic molt personal, que caracteritzaria l'obra de la mística renana. És a través d'Hildegarda que podem, no només conèixer la tradició literària i artística del moment, sinó també quina era la percepció i recepció de la imatge al segle XII, de la mà d'una dona; quelcom excepcional si tenim en compte les poques vies d'accés al saber d'aquestes en el context en el que ens centrem.

Aquest treball pretén ser una acurada síntesi de la vida i obra d'Hildegarda de Bingen, sobretot, una guia per entendre el fenomen de la visió interior (l'experiència visionària), i quina és la seva materialització en mans de la nostra autora. Volem donar a conèixer la producció artística d'una figura femenina medieval tant polifacètica i particular com fou Hildegarda, situant-la en un context, i entenent-la des de l'òptica cristiana, però mirant-la des de la nostra contemporaneïtat.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

CRONOLOGIA

- 1098- Hildegarda neix a Bemersheim, prop d'Alzey (Renània)
- 1106- Ingressa al monestir de Sant Disibot (monestir de Disibodenberg) per voluntat de la família
- 1113- Pren el vel
- 1136- Es nomenada abadessa del monestir de Disibodenberg al morir Jutta von Sponheim, la seva mestra
- 1141- Una revelació celestial la incita a escriure les seves visions (als 43 anys d'edat)
- 1147- Escriu la seva primera carta, sent Bernat de Claravall el seu destinatari
- 1147- Funda una nova comunitat religiosa a Rupertsberg, prop de Bingen
- 1148- El Papa Eugeni III aprova a Trèveris la capacitat visionària d'Hildegarda
- 1150- Es trasllada a Rupertsberg
- 1151- La seva deixeble més propera, la monja Richardis von Stade, marxa del monestir per ser abadessa a Bassum. Conclou la redacció de *l'Scivias*.
- 1152- Mor Richardis (Ricarda)
- 1158-61 -Viatges pel Rin predicant
- 1163- Acaba la redacció del *Liber vitae meritorum*
- 1165- Funda el monestir filial a Eibingen
- 1173- Mor Volmar, el seu fidel secretari
- 1174- Acaba el *Liber divinorum operum*
- 1177- Guibert de Gembloux entra a Rupertsberg com a secretari d'Hildegarda davant la mort imminent del seu segon secretari, Gottfried.
- 1178- Excomunió d'Hildegarda i de les seves monges per desobediència
- 1179- 17 de setembre. Mor al monestir de Rupertsberg
- 1233-37- Es recullen testimonis pel protocol de canonització

HILDEGARDA DE BINGEN (1098-1179), PARADIGMA DE DONA SÀVIA A L'EDAT MITJANA

En una societat predominantment cristiana, la dona medieval era identificada en la vida quotidiana i en la majoria dels documents de l'època, com a “filla del pare”, “dona de l'espòs”, “vídua del marit”... i per tant relacionada als espais privats, encarregada de la família i de la seva reproducció -fos quin fos el seu estatus social-, o en tot cas, reclosa en espais tancats, dedicada a la oració¹.

Per això trobem interessant saber per què i com es va expressar la veu d'una dona, tenint en compte el restringit accés que aquestes tenien als llocs oficials on es discutien els sabers. En aquests, algunes manifestaren els seus, adquirits per mitjà de la lectura i la interpretació de textos de diferents disciplines, la major part d'aquestes, realitzades en solitari o patrocinades per un amic o parent proper que acceptava sense prejudicis el compartir la igualtat de condicions a l'hora de tenir accés a la cultura².

Accedir a aquest coneixement era possible a través del mecenatge o gràcies a la labor portada a terme als monestirs femenins, com a llocs de preparació i difusió intel·lectual³. I és que els monestirs eren una via d'escapatòria per a moltes dones que volien fugir del matrimoni i l'esclavatge que aquest suposava; eren vistos com espais de llibertat per a les dones que fugien d'aquesta vida, allunyada de la possibilitat d'estudiar o simplement ser mestresses de les seves pròpies decisions. Aquesta seria la realitat d'Hildegarda de Bingen.

Hildegard, abadessa i mística benedictina, anomenada també sibil·la o profetessa del Rin, nasqué el 1098 en una família noble a Bermersheim, prop d'Alzey, al Hesse renani, i fou la menor de deu germans. La nostra autora constitueix la perfecta combinació de vida espiritual i artística, portada a terme per una dona del XII, destacant principalment pel seu carisma profètic i la seva iniciativa reformadora. Hildegarda es representativa d'una doble i

¹ Arauz, Diana (2005). Imagen y palabra a través de las mujeres medievales (siglos IX-XV). Primera part: Mujeres medievales del Occidente europeo, *Escritura e imagen*, 1, pp. 199-220, p. 200.

² Ibid, 201

³ Ibid, 201

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

important tradició: el saber visionari, que ha sigut històricament característic de les dones, i l'estudi erudit desenvolupat durant els segles medievals en els espais monàstics, concretament en el monacat benedictí⁴.

A l'edat de vuit anys, el 1106, la seva família la confiaria a la comunitat de Disibodenberg, la qual depenia del monestir masculí benedictí homònim, i on també professaven dos dels seus germans. Allà seria educada per Jutta (Judith) de Sponheim. Directora de l'orde, Jutta practicava un rigorós ascetisme i tenia al seu càrrec tot un seguit de deixebles, sent Hildegarda la més devota, qui, des d'aquesta edat començaria a tenir revelacions. No seria fins la maduresa quan faria públic aquest do tant peculiar⁵.

Amb la mort de Jutta el 1136, Hildegarda la succeeix havent heretat d'ella un sentit clar de l'exercici de l'autoritat. Aquest mateix any seria nomenada abadessa del monestir. Des de llavors, la seva tasca consistiria en contribuir a reformar l'Església del seu temps, corroida per els cismes i la simonia⁶, i instaurar noves formes de vida cristiana, finalitats que caracteritzaren els moviments religiosos de l'època. Per tal de realitzar aquestes tasques, estaria assistida per altres devotes, especialment per la marquesa Richardis von Stade⁷. El 1141 tindria una revelació celestial que la incitaria a escriure les seves visions⁸.

⁴ Graña, M. del Mar (2012), Santa Hildegarda de Bingen: Una mujer sabia. *Razón y Fe*, t. 266, 1369, 411-416, p. 412

⁵ Cirlot, Victoria (1997). *Vida y visiones de Hildegard von Bingen*, Madrid: Siruela, p. 42

⁶ Compra i venda de coses sagrades. El mot prové del pecat de Simó el Mag i suposa una pretensió sobre un bé espiritual (gràcia, sagraments, jurisdicció eclesiàstica, prebenda, ordenació, etc.) en canvi d'un preu temporal (diners, presents o altres avantatges, com protecció, recomanació, etc.). L'Església la consideraria una profanació i una injúria als béns espirituals i declararia nul·les totes les nòmimes i convencions simoníques, així com l'exercici del sacerdocí obtingut per simonia. Condemnada ja pels concilis d'Orleans (553, 549) i de Clarmont d'Alvèrnia (535), fou un flagell a l'època feudal, amb tot el mercadeig de prebendes, comendes, entre d'altres, que culminà en la reforma gregoriana i la lluita de les Investidures. Els nombrosos intents de reforma catòlica (s. XV i XVI), la Reforma protestant, la Contrareforma, afrontaren des de diversos punts de vista (canònic, polític, moral) el problema. El concili de Trento en definí la legislació. (Gran Enciclopèdia Catalana (1968), versió electrònica (1996). Enciclopèdia Catalana, SLU, <https://www.enciclopedia.cat/>).

⁷ Arauz, Diana (2005). Imagen y palabra a través de las mujeres medievales (siglos IX-XV). Primera part: Mujeres medievales del Occidente europeo, *Escritura e imagen*, 1, pp. 199-220, p. 211

⁸ Ibid, p. 211

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

El seu do innat suscitaria l'interès de personatges com ara l'abat de Disibodenberg, qui, convençut dels sabers de la religiosa mitjançant la combinació de la seva paraula escrita i la revelació, decidiria consultar a altres autoritats eclesiàstiques per corroborar aquests esdeveniments. Intervindrien llavors, no només el Papa, sino també grans teòlegs com Bernat de Claravall, fundador de l'orde cistercenca, concedint-li a Hildegarda llicència canònica per expressar lliurement les seves revelacions⁹.

Una carta firmada per Bernat de Claravall, exemplifica el reconeixement i a la vegada l'admiració cap a Hildegarda per part d'aquestes dignitats eclesiàstiques¹⁰. Bernat de Claravall (1090-1153), a qui dirigiria la seva primera epístola, el 1147, la va recolzar i segurament intercediria quan, durant el sínode de Trèveris celebrat entre 1147-1148, el papa Eugeni III donaria la seva aprovació a l'*Scivias* -el primer dels tres llibres que conformarien l'anomenat tríptic visionari-, i per extensió, al do d'Hildegarda. També la visitarien nobles i arquebisbes, abats i abadesses, per escoltar la seva paraula i reafirmar la seva autoritat¹¹. D'aquesta manera la benedictina contaria amb una triple legitimació: divina, espiritual i pontifícia; un fet que marcaria la seva biografia intel·lectual¹².

Així, Hildegarda mantindria un fort contacte amb els successos del seu segle i mitjançant el paper profètic es convertiria en una autoritat politico-religiosa a la que es dirigirien, com testimonia el seu epistolari, els dos principals poders: el papat i l'imperi¹³.

⁹ Ibid, p. 211

¹⁰ L'intercanvi epistolar entre Hildegarda i Bernat de Claravall fou, sens dubte, decisiu a la vida de la futura abadessa de Rupertsberg. L'interès que posseeix per a nosaltres és múltiple: en primer lloc, és el testimoni del contacte entre la visionària i el reformador del Císter. En segon lloc, la primera carta d'Hildegarda, dirigida a ell, conté una magnífica exposició en primera persona de la seva experiència. En tercer lloc, a partir d'aquest contacte podem preguntar-nos per la relació entre la mística cistercenca i Hildegarda de Bingen (Cirlot, 2012, p. 25).

¹¹ Arauz, Diana (2005). Imagen y palabra a través de las mujeres medievales (siglos IX-XV). Primera part: Mujeres medievales del Occidente europeo, *Escritura e imagen*, 1, pp. 199-220, p. 211

¹² Rabassó, Georgina (2012). Las virtudes, fuerzas vivas del alma en Hildegarda de Bingen, *Estudios. Cauriensia*. Vol. VII. 22-31, p. 23

¹³ Frederic I, Barba-roja (1152-1190), tindria una gran relació amb l'activitat pública d'Hildegarda. Fou elegit emperador de l'Imperi Sacro-germànic pel seu parentesc amb les Cases de Saxònia i de Suàbia. Regnaria del 1155 fins la seva mort, el 1190 (Renedo, 2013, p. 14).

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

Després d'aconseguir el recolzament de tant altes jerarquies, decidiria, el 1150, separar-se del monestir de Disibodenberg i fundar a prop de Bingen una congregació femenina, el monestir de Rupertsberg (el primer monestir de monges autònom)¹⁴. Tot i l'oposició de l'abat de la comunitat, aconseguí dur a terme la labor per mediació de la marquesa Richardis von Stade i la noble alemanya Gertrudis de Stahlek –germana del rei Conrad II–, les quals col·laboraren decididament amb recolzaments econòmics i amb les degudes autoritzacions eclesiàstiques¹⁵.

L'acompanyaria -sense el consentiment dels seus superiors-, Volmar, monjo del primer claustre del monestir de Disibodenberg, i el primer secretari de l'abadessa (durant més de trenta anys). Al morir aquest, el succeiria Gottfried, que amb la seva mort el 1177 seria precedit per Guibert de Gembloux (Guibert-Martin de Gembloux), monjo i amic personal d'Hildegarda, amb qui mantindria un intens intercanvi epistolar i qui, en prova de la seva entrega espiritual, abandonaria el seu monestir per igualment seguir-la a Rupertsberg¹⁶. El 1151 la seva deixeble Richardis marxa del monestir per ser abadessa de Bassum¹⁷. Conclou aquest any, la redacció de *l'Scivias*. Ricarda moriria un any després, el 1152.

Entre els anys 1158 i 1161 Hildegarda realitza quatre missions de predicació pel nord d'Alemanya. En aquest període de temps, acaba d'escriure el *Liber vitae meritorum* (1163). L'any 1165 funda un monestir a Eibingen, a l'altra banda del riu Rupertsberg. El 1173 mor Volmar, el seu fidel secretari, i just un any després acabaria el *Liber Divinorum operum* (1174). Com ja hem esmentat, el 1177 Guibert de Gembloux entra a Rupertsberg com a secretari d'Hildegarda, com a substitut de Gottfried¹⁸, secretari d'Hildegarda del 1173 al 1177.

¹⁴ Renedo, Rafael (2013). *Libro de las obras divinas*, p. 7

¹⁵ Cabré, Montserrat (1999). Hildegarda de Bingen y la practica de la autoridad, *DUODA, Revista d'Estudis Feministes*, 16, 81-95, p. 87.

¹⁶ Ibid, p. 85

¹⁷ Cabré, Montserrat (1999). Hildegarda de Bingen y la practica de la autoridad, *DUODA, Revista d'Estudis Feministes*, 16, 81-95, p. 89

¹⁸ Josemi, Lorenzo (2018). Hildegarda de Bingen: un enigma musical. Autonomía, genialidad y estrategia en una mujer del siglo XII. *Audio Clasica*, 143, 76-81, p. 78

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

Un any després (1178) tindria lloc la seva excomunió i la de les seves monges, per desobediència. No seria fins el 1179 que s'aixecaria l'interdicte. El 17 de setembre de 1179 Hildegarda moriria al monestir de Rupertsberg i seria sepultada a l'església del convent, del que fou abadessa fins la seva mort. Les seves relíquies romandrien allà fins que el convent fou destruït el 1632, i les seves restes traslladades a Eibigen. Entre 1233-37 es recolliren testimonis pel protocol de canonització¹⁹. Finalment, el 2012, Hildegarda seria proclamada Doctora de l'Església universal per Benet XVI, com exemplifica la Carta Apostòlica oficial d'aquest any²⁰.

CONTEXT HISTÒRIC: L'ESGLÉSIA A OCCIDENT EL SEGLE XII

Es desconeixen quines foren les fonts primàries en les que l'escriptura d'Hildegarda s'inspiraria, doncs rarament les cita. Tot i això, els paral·lelismes conceptuals i textuais que suggereix la lectura comparada amb altres obres, denoten un notable coneixement de fonts primàries. A més a més, les referències a fonts llatines en obres de religioses coetànies (com ara el *Jardí de les Delícies*, d'Herrada de Hohenbourg) permeten valorar, en certa manera,

¹⁹ Acte solemne del magisteri eclesiàstic en el qual el Papa declara que un membre difunt de l'església, ja precedentment beatificat, és digne de culte públic (de caràcter universal i preceptiu, amb una commemoració anual) i l'inscriu en el cànon dels sants/santes (Gran Enciclopèdia Catalana (1968), versió electrònica (1996), Enciclopèdia Catalana, SLU, <https://www.enciclopedia.cat/>).

²⁰ “... l'atribució del títol de Doctor de l'Església universal a Hildegarda de Bingen té un gran significat pel món d'avui, i una extraordinària importància per a les dones. En Hildegarda s'expressen els més nobles valors de la feminitat: per això també la presència de la dona a l'Església i en la societat s'il·lumina amb la seva figura, tant en la perspectiva de la investigació científica com en l'acció pastoral. La seva capacitat de parlar a qui estigué lluny de la fe i de l'Església, fan d'Hildegarda un testimoni creïble de la nova evangelització.” (Carta Apostòlica, 7 d'octubre de 2012, Benet XVI, Extret de: <https://w2.vatican.va>).

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

l'ús de determinats textos que Hildegarda revaloraria en el marc d'un discurs sincrètic propi²¹.

El segle XII i bona part del XIII són segles d'expansió de moviments socials, sobretot de dones, com les beguines o les càtares, i són també els segles més fecunds de la mística femenina i de l'empremta educativa que van deixar, de la qual Hildegarda en seria una de les més rellevants. Efectivament la biografia d'Hildegarda coincideix amb un intens període de la història de la civilització occidental²²: el XII seria un segle marcat per la renovació del saber científic i filosòfic.

El segle XI es ple d'esdeveniments que gradualment anirien canviant el panorama social, cultural i polític de l'Occident cristià. La consolidació del cisma d'Orient el 1054, la reforma gregoriana, la lluita de les investidures, l'inici de les Creuades, l'expansió de la reforma monàstica de Cluny i del Císter²³, així com la gestació de les ordes religioses que creixerien més endavant -carmelites, agustins, franciscans, dominics- pel fet que en aquest moment, Europa sofreix el fort cop de l'heretgia albigea²⁴. Alhora, és el moment de desenvolupament d'una incipient escolàstica en les escoles monacals, i de la difusió i expansió de l'art romànic, que arribaria al seu apogeu i transformació un segle després. El segle XII seria un segle d'esplendor i renovació, que només pot entendre's des de la reforma religiosa i cultural del XI²⁵.

És també el moment en que naixeren les Ordres Militars i començaria a desenvolupar-se l'art gòtic a les catedrals del nord de França. Durant aquests segles els

²¹ Rabassó, Georgina (2010). *Hildegarda de Bingen. Libro de las obras divinas*, Lletra de Dona, Centre Dona i Literatura. María Isabel Flisfisch, María Eugenia Góngora i María José Ortúzar (trad.), Barcelona: Herder

²² Renedo, Rafael (2013). *Libro de las obras divinas*, p. 10

²³ Renedo, Rafael (2013). *Libro de las obras divinas*. p. 16

²⁴ L'heretgia albigea dels càtars tindria el seu apogeu entre els segles XII i XIII. Seria una discussió en tota regla de la fe cristiana tradicional: rebutjava la divinitat de Crist, la virginitat de Maria, entre d'altres coses. Es creia per part dels albigesos, que l'adoració a les imatges de sants, en els temples, era la pervivència del culte pagà romà als ídols (doncs les estàtues tenien semblança amb déus quimèrics). Per això es condemnaria aquesta pràctica a través de la destrucció de les icones (imatges medievals de culte, Talles de la col·lecció *El Conventet*, 2009, p. 38).

²⁵ Renedo, Rafael (2013). *Libro de las obras divinas*. p. 16

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

monestirs serien els principals transmissors a la societat de la cultura de l'antiguitat clàssica; monjos i monges es dedicarien a copiar i traduir textos de retòrica, gramàtica, botànica, medicina, aritmètica, geometria, arquitectura, astronomia, música, agricultura, teologia...²⁶

En aquest context també té lloc una plena renovació de la vida cultural i espiritual de l'Occident cristià, que arriba al seu apogeu al llarg del XIII. Existeix certa continuïtat de temes i problemàtiques entre els segles XI i XII, assenyalant una direcció de creativitat institucional, perfeccionament social i moral, i aflorament de la cultura i de l'espiritualitat (la prova és la creació de la institució universitària: la *universitas studiorum*²⁷).

Renaixement, donat que es formaria un entrellat entre les escoles monacals i catedralícies, dues tradicions epistemològiques de llarga tradició en Occident, tot i les contradiccions entre si, però amb la mateixa base: el cristianisme i la influència grega²⁸. Serà al llarg d'aquest segle que s'assentaran les bases d'aquesta recuperació, preparant la "raó teòrica" per tal que els segles posteriors assimilïn amb profit la riquesa hel·lènica, no només de Plató (destacant el *Timaeus*) sinó també d'autors com Aristòtil, les traduccions i influència del qual produirien múltiples teories²⁹.

Durant el segle XII les dues corrents fonamentals de pensament s'agruparien entorn a dues ciutats franceses: Chartres i París. En la primera, la figura de Bernat de Chartres formaria l'escola que tan brillantment continuaran els seus deixebles Thierry, el seu germà, i Gilbert de la Porrée, Guillermo de Conches o el bisbe *chartrià* d'origen anglès, Juan de Salisbury. La metafísica, el problema dels universals o els problemes cosmogònics defineixen a una filosofia que va donant petits passos, però fermes, cap a l'emancipació de la teologia. L'humanisme *chartrià*, personificat per Juan de Salisbury, el deixaria en llegat al seu *Polycraticus* i al *Metalogicon*, per als segles posteriors³⁰.

²⁶ Ibid, p. 20.

²⁷ Ibid, p. 17

²⁸ Lorenzo, Arribas, Josemi (1996). *Hildegarda de Bingen (1098-1179)*. Biblioteca de Mujeres. Madrid: Ediciones del Orto, p. 15

²⁹ Ibid, 15

³⁰ Ibid, 16

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

Els dos focus d'irradiació del saber serien: per una banda, la universitat i l'abadia de canonges d'agustins de Sant Víctor, i per l'altra, un dels professors universitaris més prestigiosos del moment, amb qui Hildegarda aprendria: Pere Abelard (músic, teòleg, filòsof i polemista). Una altra figura importantíssima del moment és Bernat de Claravall (1091-1153), cap de la reforma cistercenca i teòleg, qui desenvoluparia la teoria de l'amor místic i de la humilitat com a via d'accés a l'èxtasi. Guillem de Saint Thierry, Allà de Lille, Nicolàs d'Amiens, Isaac Stella o Pere Llombard, conformen les puntes de llança d'aquest conjunt de pensadors que aniran amarant a l'Europa del moment de sabers i noves metodologies del coneixement, contribuint a que la filosofia deixi de ser un apèndix subsidiari de la teologia³¹.

El XII però, és també una etapa de conflictes religiosos. El nicolaisme³² era llavors una de les lacres del sistema i un notori indicatiu de la corrupció moral dels clergues d'aquell temps. Davant d'aquesta relaxació de costums, autoritats espirituals i entusiastes com Hildegarda, actuarien decidides a restaurar l'antiga *libertas Ecclesiae*, en front als abusos del poder civil³³.

A inicis d'aquest segle es repren la interrompuda tradició de celebrar els Concilis ecumènics, després dels primers vuit grans sínodes, que es reuniren tots a Orient durant els nou primers segles. En destaca el III Concili de Lletrà (1179), que segellaria la pau definitiva entre el Papat i l'Imperi, llavors entre Alexandre III i Frederic Barba-roja I, al temps que es decretava l'excomunió dels càtars (albigesos) i pronunciava l'anatema contra els qui els donessin suport³⁴.

³¹ Ibid, 16.

³² Doctrina d'una secta llibertina gnòstica de la qual hom fa esment en el llibre de l'Apocalipsi. A l'edat mitjana, durant la reforma gregoriana, incontinència de la clerecia i doctrina contrària al celibat eclesiàstic. (Gran Enciclopèdia Catalana (1968), versió electrònica (1996). Enciclopèdia Catalana, SLU, <https://www.enciclopedia.cat/>).

³³ Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divines p. 12*.

³⁴ Ibid p. 18

L'escola del segle XII faria renéixer als escriptors de l'antiguitat tals com Claudio Claudiano i Marcià Capela que no foren simplement matèria de lectura, sinó també models estilístics³⁵.

PRODUCCIÓ LITERÀRIA D'HILDEGARDA

És interessant tenir en compte que al llarg de la seva activitat de creació de monestirs, l'activitat intel·lectual d'Hildegarda seguiria activa, constant, doncs no només coneixeria els textos de la *Vulgata* i la dels Pares llatins, sinó que també viuria l'època d'influència de les escoles de Chartres i de Sant Víctor, com hem comentat, el reflex del qual s'expressaria en l'escriptura d'obres teològiques, científiques, mèdiques, i filosòfiques, a més de les seves composicions poètiques i musicals³⁶. Les obres d'aquesta religiosa del XII foren escrites- com la major part dels escrits del seu temps-, en llatí medieval, tret d'algunes anotacions de paraules que podem trobar en algunes de les seves cartes, i principalment en les seves obres relatives a la Llengua Ignota³⁷, de la que només en tenim informació fragmentària.

Seguint amb les seves influències, no només en destaquem les Sagrades Escripures a través de la *Vulgata*, amb especial atenció als profetes i Nou Testament – destaca sobretot l'Evangeli de Sant Joan i l'Apocalipsi-, també s'ha remarcat la influència de Sant Agustí, el Pastor d'Herma (s. II)³⁸, i Boeci (s. V)³⁹. Tot i que ella es qualificaria d'indocta⁴⁰, en les seves

³⁵ Cirlot, Victoria (2012). *Hildegard von Bingen y la tradición visionaria de Occidente*. Barcelona: Herder, p. 96

³⁶ Arauz Mercado, D. (2005), Imagen y palabra a través de las mujeres medievales (siglos IX-XV). Primera part. Mujeres medievales del Occidente europeo. *Escritura e imagen*, 1, 199-220, p. 14

³⁷ Dins la seva producció literària cal esmentar la *Lingua Ignota* (1150?), obra formada per aproximadament 900 paraules, i un alfabet de vint-i-tres lletres de les que només hi ha informació fragmentària. Fou la primera llengua artificial de la història. (Renedo, 2013, p. 8).

³⁸ La comparació sistemàtica d'alguns passatges de la seva obra amb altres de Pastor Herma, permetrien també augmentar la profunda cultura llatina d'Hildegarda (Cirlot, 2012, p. 96).

³⁹ Tal i com planteja B. Newmann, les concepcions pitagòriques foren transmeses- pel que fa a la música- per Boeci, en el seu *De Institutione musicae*, segons la qual tota l'estructura de l'ànima i cos esta unida per l'harmonia musical. (Góngora, 2000, p. 8).

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

obres es detectaria un alt coneixement cultural clàssic provinent de Ciceró (s. II aC), Lucà (s. I) i Sèneca (s. I); amb Galeà (II-III), coincideix en algunes teories mèdiques sobre els humors; a *l'Scivias* i a *l'Ordo Virtutum*, on se'ns parla de les Virtuts, es pot observar una clara influència, com en molts altres escrits del moment, de la *Psychomachia* de Prudenci (IV)⁴¹.

Tenim molta producció musical d'Hildegarda. Exemple d'aquesta tenim *l'Ordo virtutum (Ordre de les virtuts)*, 1151, el drama moral més antic conservat a Europa (setanta set cants amb les seves melodies corresponents, consagrats a l'alabança divina). Seguit tenim la *Symphonia harmonie celestium revelationum (Sinfonia de la melodia de la revelació celeste)*, de data incerta: un conjunt de peces que celebren el misteri de Déu fet home, per mediació de Maria. Hildegarda va ser autora de la música i el text de quasi 100 composicions de diferents gèneres entre els quals destaquen 43 antífoes i un drama musical paralitúrgic. Es tracta de la major producció musical amb autoria definida conservada fins llavors. Formularia una teologia inclús, de la música entesa com a forma de reintegració a l'estat perdut a la Caiguda⁴².

Davant de l'intel·lectualitzat concepte imperant del moment, que afirmava que la música formava part del Quadríviu i s'associava a les matemàtiques, Hildegarda va crear un art sentimental i sensual que no podia adaptar-se a la monodia gregoriana i que abarcava dues octaves, seguint amplis trets tonals i conciliant la rapidesa amb la reelementització. Una

⁴⁰ Hildegarda cregué haver arribat a la comprensió interior de la paraula escrita, sense tenir consciència de les relacions sintàctiques. En el món de l'antic monacat existia una tensió entre les capacitats humanes i les concedides per Déu: un asceta era analfabet i de cop, rebia la força de poder llegir i interpretar davant el cercle dels seus deixebles (Cirlot, 1997 p. 42).

⁴¹ Quant a les Virtuts presents a les obres d'Hildegarda (la *Caritas*, l'*Humilitas*, entre d'altres), el seu precedent més antic caldria cercar-lo en la *Psychomachia*, escrita en hexàmetres llatins per Prudenci, poeta llatí cristià oriünd que data de finals del s. IV dC. Una diferència substancial entre ambdues obres, tanmateix, consisteix en què, mentre a la *Psychomachia* hi trobem un combat directe entre Virtuts i Vicis, a *l'Ordo* d'Hildegarda, en canvi, només hi apareixen les Virtuts, i els Vicis, en canvi, ja no els trobem representats com a tals, ans s'han personificat tots en una sola figura, la del *Diabolus*, que en l'obra hildegardiana és l'únic que no pot cantar (Vernet, 2017, p. 85).

⁴² Graña, M. del Mar (2012), *Santa Hildegarda de Bingen: Una mujer sabia*. Razón y Fe, t. 266, 1369, 411-416, p. 414.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

música litúrgica que requeria la dramatització i el ball exuberant amb adornaments i coreografies⁴³.

Entre 1151 y 1158, producte de la seva observació de la naturalesa, Hildegarda escriuria el *Liber subtilitatum diversarum naturarum creaturarum*. Quaranta anys després de la seva mort, aquesta obra es trobaria separada en dos llibres: El *Liber simplicis medicinae* o *Physica (Física)* i el *Liber compositae medicinae (Llibre de les causes i els remeis o Llibre de les medicines compostes)*, més conegut com a *Causae et Curae*⁴⁴.

Physica, el tema del qual són les ciències naturals, la botànica i la zoologia –en aquest inclouria més de 500 descripcions de plantes, pedres i metalls–, sorgeix sobretot de l'experiència obtinguda després d'estudiar algunes espècies de peixos que habitaven als rius propers dels monestirs on habitaria. El *Liber compositae medicinae*, estudia els orígens de diferents malalties i les seves possibles cures, recolzant-se en la literatura científica i sobretot en la observació i la seva experiència personal com a metgessa que era, aconseguint una classificació dels cossos femenins d'acord amb la seva fisiologia i personalitat⁴⁵.

Cal remarcar que Hildegarda, al ser també terapeuta i taumaturga de cossos i ànimes, curaria usant la medicina natural i una espècie de psicoteràpia unida a la oració, a més de fer miracles. Considerava a la persona en la seva unitat física, psíquica i espiritual i concebia la salut com la via en harmonia amb si mateixa i el món⁴⁶.

Entre 1158 y 1163 escriuria la *Liber Vitae Meritorum (Llibre dels mèrits de la vida)*; sobre teologia moral; i entre 1163 y 1173-74, el *Liber Divinorum Operum* (sobre cosmologia, antropologia i teodicea), considerats juntament amb l'*Scivias* –sobre teologia dogmàtica; (1141-1158)–, tres obres teològiques essencials en tota l'Europa de l'època.

⁴³ Ibid, p. 414

⁴⁴ Salmerón, Angélica (2008). Hildegarda de Bingen: la voz silenciada de la ciencia medieval. *La ciencia y el hombre, revista de Divulgación científica y tecnológica de la Universidad de Veracruz*, Vol, XXI. núm 1. (Penjat a: <https://www.uv.mx/cienciahombre/revistae/vol21num1/articulos/hildegarda/index.html>).

⁴⁵ Arauz Mercado, D. (2005), Imagen y palabra a través de las mujeres medievales (siglos IX-XV). Primera part. Mujeres medievales del Occidente europeo. *Escritura e imagen*, 1, 199-220, p. 214

⁴⁶ Graña, M. del Mar (2012), *Santa Hildegarda de Bingen: Una mujer sabia*. Razón y Fe, t. 266, 1369, 411-416, p. 413.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

En aquest se'ns descriu, per mitjà de les seves respectives visions i glosses, la creació i Caiguda de l'home, la vinguda del Verb encarnat⁴⁷ i les corresponents etapes de la Salvació⁴⁸.

En el *Liber vitae meritorum* (o *Llibre dels mèrits de la vida o llibre de la retribució del bé i del mal*), el protagonisme el passa a ocupar l'home, com a dominador del cosmos i posseïdor de vicis i virtuts que es mouen entre el bé i el mal, triomfant el primer. El *Liber divinatorum operum* (o *Llibre de les obres divines*), s'agrupa en deu visions, en consonància amb les relacions proposades en les dos obres anteriorment esmentades (*Scivias* i *Liber vitae meritorum*), per mitjà d'una Trinitat: Amor, Misericòrdia i Bondat⁴⁹.

Hildegarda també escriuria cartes a Papes, cardenals, bisbes, abats, reis i emperadors, monjos, homes i dones de totes classes tant a Alemanya com a l'estranger, com ja hem esmentat. Es conserven les cartes amb dos emperadors, Conrad III, i el seu fill successor, Frederic I Barba-roja, també amb els papes Eugeni III, Anastasi IV, Adrià IV i Alexandre III, amb el rei angles Enric II i la seva esposa Leonor d'Aquitània; s'hi sumen aquelles dirigides a nobles, cardenals i bisbes de tota Europa, convertint-la així, en un referent moral del seu temps⁵⁰.

Finalment destaquen també les cartes a Guibert de Gembloux i a Sant Bernat, que sens dubte van retratant a una dona de poder, una dona d'autoritat i resolució, de força espiritual i vital. Aquesta força apareix en diferents aspectes de la seva vida: la cultura (escrits), lo espiritual (visions), la creació dels seus propis monestirs (Ruperstberg i Eibingen) i la defensa de la fe (les seves cartes)⁵¹. En elles plasmaria la seva consciència profètica i desitjos de reforma de l'Església, sovint reprovant conductes indignes, i intervindria en alguns dels principals problemes eclesiàstics⁵².

⁴⁷ El Fill de Déu fet home

⁴⁸ Arauz Mercado, D. (2005), *Imagen y palabra a través de las mujeres medievales (siglos IX-XV)*. Primera part. Mujeres medievales del Occidente europeo. *Escritura e imagen*, 1, 199-220, p. 213

⁴⁹Ibid, p. 213

⁵⁰ Renedo, Rafael (2013). *Libro de las obras divines*, p. 8

⁵¹ Toro Abarza, J. (2004). La imagen femenina en Hildegard von Bingen. *Estudios de Humanidades y Ciencias Sociales*, 12, 109-116, p. 110

⁵² Graña, M. del Mar (2012). *Santa Hildegarda de Bingen: Una mujer sabia*. *Razón y Fe*, t. 266, 1369, 411-416, p. 416

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

Completen la seva obra una sèrie de tractats menys coneguts *Solutiones triginta octo quaestionum* (1178) (*Resposta a 38 preguntes*); *Expositio Evangeliorum* (*Cinquanta homilies sobre els Evangelis*), *Explanatio Regulae S. Benedicti* (*Comentari de la Regla de San Benet*), *Explanatio Symboli S. Athanasii* (*Comentari del Símbol anastasià*), la *Vita Sancti Ruperti* (1150?), o *Vida de San Robert* i la *Vita Sancti Disibodio* (1170) o *Vida de Sant Disibot*, algunes d'elles de data desconeguda⁵³.

Hildegarda a més, realitzaria almenys quatre grans viatges fora dels murs del convent (entre 1158 y 1171, al llarg dels rius Nahe, Meno, Mosel·la, i Rhin), a instàncies dels prelats de diversos llocs; l'últim, amb més de setanta anys, després de superar una dura malaltia. En ells predicaria en esglésies i abadies sobre els temes que mes urgien a l'Església: la corrupció del clergat, i l'avenç de l'heretgia dels càtars, sobretot⁵⁴.

La influència del pensament i obra d'Hildegarda marcaria en els segles següents, sobretot en el XIV⁵⁵, una pauta per a l'expressió de l'autorepresentació femenina en el marc de la literatura europea, els resultats de la qual es vislumbrarien en el context de les autobiografies. La personalitat d'Hildegarda es mostra com una veu que afirma una identitat, una individualitat que supera les barreres del tancament monàstic, cultural i vital, per crear un testimoni escrit -per ella i els seus seguidors i seguidores-, d'una veu femenina que en la creació trobaria una alliberació de les fronteres imposades pel gènere.

La pràctica de la relació d'autoritat en Hildegarda és l'eix de la seva vida, i també la clau del seu èxit: entenent com a èxit la seva capacitat per mostrar l'autoritat femenina en el món i fer-la font de significat en el seu àmbit de treball, predominantment masculí. Cal destacar que fou la única dona a qui l'Església permetria predicar al poble i al clergat en temples i places⁵⁶.

⁵³ Renedo, Rafael (2013). *Libro de las obras divina*, p. 8

⁵⁴ *Ibid*, p. 4

⁵⁵ Arauz Mercado, D. (2005). Imagen y palabra a través de las mujeres medievales (siglos IX-XV). Primera part: Mujeres medievales del Occidente europeo, *Escritura e imagen*, 1, 199-220, p. 215

⁵⁶ Renedo, Rafael (2013). *Libro de las obras divina*, p. 8

JUTTA, REFERENT

Jutta von Sponheim fou una dona de família noble, comtal, que emprendria el camí de la vida monacal. Rebutjaria així, matrimonis avantatjosos pel seu llinatge, i es vincularia en una comunitat femenina modesta, cosa poc comuna entre les dones del seu rang. El biògraf de Jutta a Disibodenberg (obra encarregada per l'abat del monestir, Cuno), parlaria d'ella com la primera anacoreta dels temps coetanis⁵⁷, cosa que fa pensar que portaria una vida poc convencional.

Les pautes ascètiques que seguiria a la cel·la de Sant Disibot no responien al codi benedictí, sinó que les superaven en rugositat; els càstigs corporals que infligiria al seu cos a través de la cadena que li rodejava la cintura, clavada a la carn, la negativa a menjar carn i la seva costum de recitar els salms amb els peus nus, inclús en els hiverns renans més crus... Jutta tindria visions i es faria cura de tractar les malalties, pràctiques directament controlades per l'autoritat abacial masculina⁵⁸.

En la comunitat que presidiria, tindria sobretot a Hildegarda en gran consideració, una comunitat que aniria en augment amb el pas del temps. La *Vita Juttae* escrita pel seu biògraf personal, ens parla dels seus contactes amb eclesiàstics i personatges de renom del moment. El monjo biògraf tingué interès en deixar clar, a més, que tots els coneixements de Jutta no es devien a cap font humana. Jutta no només instruiria a Hildegarda en la introducció al salteri: aquesta seria la deixeble avantatjada, la que havia de precedir a la *magistra*, no només davant la comunitat femenina, sinó també en les visions i curacions⁵⁹.

⁵⁷ Torrente, Isabel (2009). Algunas consideraciones sobre la figura de Hildegard von Bingen I. *Territorio, Sociedad y Poder*, 4, 131-150, p. 133

⁵⁸ Ibid, 138

⁵⁹ Ibid, 138

LA CONCEPCIÓ TEOLÒGICA D'HILDEGARDA

L'obra teològica d'Hildegarda és inclassificable i no ubicable en llocs precisos de la teologia, història, literatura o art. A més a més, usaria llenguatges propis, sobretot pel que fa a la visió: el seu caràcter simbòlic-al·legòric ple d'al·lusions bíbliques i símbols naturals, uneix la implicació dels sentits de la vista, oïda i la cadència musical; la visió és també una forma cognoscitiva que provoca un impacte sensorial i imaginatiu a qui llegeix el text, i una comprensió integral⁶⁰.

Destaca, dins el pensament teològic hildegardian, la seva emfatització del caràcter relacional de la creació: ens parla de la relació i interrelació harmònica de tot allò creat entre sí i amb Déu, mostra d'un caràcter holístic que ella mateixa posaria de manifest en la seva forma de compondre la seva obra, i en el seu treball mèdic. Aquesta harmonia relacional respon al pla amorós de Déu per la seva creació⁶¹.

En Hildegarda cosmos i ésser humà són mútuament dependents, d'aquí que els mals actes d'aquest alterin l'equilibri ecològic i còsmic. L'ésser humà és el cor del cosmos i participa del mateix en la seva corporeïtat -alhora que participa de l'obra redemptora del Creador-, assenyalant paral·lels entre les parts del cos, els fenòmens naturals, els astres i les estacions de l'any⁶².

Home i cosmos interactuen i estan ordenats conforme el pla diví. És per això que el cosmos pot ser llegit com una lliçó per ensenyar a l'home a estimar al seu Creador i guardar la deguda moral. L'home és quelcom que ha d'elegir les Virtuts abans que els Viciis (lliçó moral). El seu plantejament és positiu: ambdós estan destinats a reintegrar-se finalment en Déu. En aquest aspecte relacional, ofereix una de les seves grans aportacions com autora de la primera teoria completa de la complementarietat entre els sexes. I és que l'obra salvadora

⁶⁰ Graña, M. del Mar (2012). *Santa Hildegarda de Bingen: Una mujer sabia*. Razón y Fe, t. 266, 1369, 411-416, p. 414

⁶¹ Ibid, 415

⁶² Ibid, 415

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

de Déu es realitza, en Hildegarda, en un univers sexuat format per dones i homes, diferents però iguals⁶³.

La seva descripció de l'home perfecte inclou la necessitat de desenvolupament del costat femení de la seva naturalesa i així com estar amb les dones en relació completa, equilibrada i complementària, dins del matrimoni – amb una visió positiva de la sexualitat- o en la vida de soltera. El mateix afirma respecte a la dona perfecte en relació amb el seu costat masculí i amb els homes⁶⁴. Tot i que resulta conservadora en certs aspectes i accepta la major debilitat de la dona, assenyala que la gràcia de Déu pot fer de fortalesa⁶⁵.

La complementarietat de la dona amb respecte a l'home en el pla biològic humà es també anàloga a la complementarietat de lo masculí i femení en tot l'univers com a manifestació de l'harmonia còsmica que es designi de Deu⁶⁶. Una harmonia que també es veu en la música de la mística renana. En definitiva, la seva teologia està escrita en femení i conté una simbologia femenina.

Reconeix un univers sexuat sense el qual no hi hauria humanitat, acceptant així, la igualtat de la imatge divina entre els dos sexes, però no la seva igualtat en quant a l'estatut jeràrquic. No obstant, la seva visió de les dones admet una interpretació més àmplia i sense les carregues misògines que imperaven en la seva època. Interpretacions modernes dels seus escrits⁶⁷, posen en èmfasis el caràcter femení de la teologia hildegardiana, reivindicant un caràcter de gènere en els seus ensenyaments.

La concepció hildegardiana de Déu no és diferent a les concepcions teològiques medievals, matisades per les peculiaritats pròpies de les seves visions. Déu es presenta com la font de tota la força vida i fecunditat. Parla en moltes de les seves obres de la Trinitat configurada per un Pare, de forma humana, el Fill, de color safir, i una llum ígnia que simbolitza l'Esperit Sant: la seva exposició, profundament teològica, es basa en l'afirmació

⁶³ Ibid, 415

⁶⁴ Ibid, 415

⁶⁵ Ibid, 415

⁶⁶ Lértola, Cecilia A. (2006). Hildegarda de Bingen. La tensión cuerpo-alma y la personalidad humana, *Revista Española de Filosofía Medieval*, 13, 31-46, p. 33

⁶⁷ Com els que fan Bàrbara Newmann o Sabina Flanagan

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

d'una triple energia: Pare, Verb i Esperit Sant, recordant-nos que en l'Univers, l'home, com a obra de Déu, ocupa un lloc particular: és l'àngel caigut.⁶⁸

Hildegarda simbolitza a la dona com la terra materna (terra materna de la que va germinar tot), i la Verge Maria (en contraposició al pecat d'Eva) com la terra Àurea, matèria transfigurada en la que, per força de l'Esperit Sant, donaria naixement al Verb (Jesús). Remarca també l'element femení en la seva teologia al afirmar que l'amor de Déu és un amor maternal que dona vida i es manifesta per la Dolçor i Misericòrdia⁶⁹.

La preferència d'Hildegarda per les personificacions femenines, una tendència comuna a autors coetanis com Bernat Silvestre, és una característica del conjunt de l'obra de la *magistra* renana. La contraposició clàssica Església- Sinagoga també hi és present, així com una visió de l'Església com a nova Eva sortida de la costella de Crist, prefigurada en la Verge Maria⁷⁰. El símbol femení més important és la Saviesa, expressió de les idees divines preexistents, la qual es manifesta en la metàfora preferida d'Hildegarda, la *veriditas* - paraula de significat simbòlic i complex. Saviesa (*Sapientia*) i Amor (*Caritas*) son l'expressió femenina de Déu en la creació⁷¹.

L'Esperit simbolitzat pel vent és molt present en la teologia d'Hildegarda. El macrocosmos és mogut per l'Esperit de Déu i el microcosmos —l'home—, és el centre de l'univers creat. Gràcies a l'Esperit hi ha una harmonia entre l'univers i l'home. L'Esperit de Déu fa lliure l'home. Mogut per aquest, lloa a Déu, el seu Creador, i camina segons la seva voluntat. La representació d'aquests vents que bufen a les quatre parts del món, simbolitzen l'embolcallament de l'Esperit de Déu embolcalla a l'Univers, a tots els éssers vius i sobretot, a l'ésser humà⁷².

⁶⁸ Arauz Mercado, D. (2005). Imagen y palabra a través de las mujeres medievales (siglos IX-XV). Primera part: Mujeres medievales del Occidente europeo, *Escritura e imagen*, 1, 199-220, p. 214

⁶⁹ *Ibid*, 214

⁷⁰ A la Bíblia de Lluís IX, per exemple, veiem a Déu traient una figura femenina del Cos de Crist: l'Església

⁷¹ Piquer, R. Maria (2004). *Hildegarda de Bingen, un missatge per al nostre temps*. Barcelona: Edicions Rondas S.L., p. 10

⁷² *Ibid*, p. 10

LES VISIONS D'HILDEGARDA

Varies són les imatges que en l'Edat Mitjana es desenvoluparien entorn de la figura cultural de la dona, donant lloc a diversos paradigmes de lo femení: la Santa, la Verge i Nostre Senyora representen a l'esperit; la Dama i l'Amiga inspiren la lírica trobadoresca i cavalleresca; Eva, la Celestina i la Cava Florinda encarnen el pecat; Sofia i Beatriu representen la saviesa... Per altra part, a la història contingent, emergeixen una altra sèrie de noms: Joana d'Arc, Eloïsa, Leonor d'Aquitània, Maria de França, per nombrar alguns exemples⁷³. Entre elles, un nom destaca per la seva aportació cultural: Hildegarda de Bingen, *magistra*, santa i visionària.

El de les visions és un àmbit que oferiria a monjos i monges possibilitats no jerarquizades d'accés als sabers eclesiàstics, abans que les universitats segreguessin al sexe femení des del segle XIII. En aquest sentit, Hildegarda ofereix un model de dona sàvia que és important conèixer, donada la carència d'aquest tipus de referents femenins en el nostre món acadèmic⁷⁴.

Les visions han sigut el que més ha popularitzat a la mística alemanya, potser perquè aquest mode d'accés al coneixement no qüestionava el sistema de gèneres dominant. Fins el segle XV quasi totes les dones que s'expressaren en públic hagueren de justificar la seva pretensió (subversiva, des que la paraula i el magisteri no eren àmbits femenins), apel·lant a la divinitat, que a través d'elles es manifestava. Com que no sabien escriure en major part, utilitzaven com a text on codificar el seu missatge, el que ningú podia prendre'ls-hi: el seu propi cos. En aquest context es on hem d'enquadrar el discurs sensorial de les místiques⁷⁵. Hildegarda però, no respon exactament a aquesta descripció, doncs si que accediria a la

⁷³ Toro Abarza, J. (2004). La imagen femenina en Hildegard von Bingen. *Estudios de Humanidades y Ciencias Sociales*, 12, 109-116, p. 110

⁷⁴ Graña, M. del Mar (2012). *Santa Hildegarda de Bingen: Una mujer sabia*. Razón y Fe, t. 266, 1369, 411-416, p. 412

⁷⁵ Lorenzo, Arribas, Josemi (1996). *Hildegarda de Bingen (1098-1179)*. Biblioteca de Mujeres. Madrid: Ediciones del Orto, p. 40

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

paraula i aconseguiria un estatus que com a dona, no responia al que la societat esperava i demanava del gènere femení.

El coneixement va ser un dels motors de la seva llarga existència assignada per una curiositat inesgotable i un afany de saber mogut pel desig de comprendre a Deu i a la seva obra. Accediria a ell per camins convencionals i per altres que no ho eren tant, reveladors de la seva concepció integral de l'ésser humà en les seves dimensions corporal-sensitiva, intel·lectual i espiritual, i de la necessitat de posar-les en joc. La seva obertura es va plasmar, en el seu sentit més primigeni, en l'obertura a lo Altre, a Déu, que la il·luminaria amb visions i audicions des dels tres anys. Això donaria origen a una obra teològico-visionària de gran ambició omni-comprensiva amb la que pretendria explicar els misteris divins, l'univers creat i la història de la Salvació⁷⁶.

La visió és un poder que condueix Hildegarda per el camí de la fe i el camí de les lletres. La literatura la portarà a elaborar un discurs que articula la seva auto-definició i defensa: la seva producció es tradueix en un testimoni patent de la seva individualitat. Una individualitat que es dibuixa amb la ploma de la fragilitat, amb la força de la voluntat de ser, en una imatge caracteritzada per diferents elements, com afirmaria Abarza⁷⁷. Aquests trets d'aparent debilitat es converteixen en eines de l'autonomia d'Hildegarda.

La voluntat i saber, il·luminats per la Visió, la introduirien en l'experiència de lo sagrat. Aquesta Visió, el do profètic que inspira la veu d'Hildegarda des de la seva infància, es convertiria en l'accés a un altra nivell de consciència. La Visió la converteix en fundadora d'una ordre, en autora d'una extensa producció literària, a més d'atorgar-li la projecció d'una individualitat, des del seu convent fins a les corts, a través del seu epistolari que la porta a dialogar amb autoritats eclesiàstiques i terrenals, amb monjos i d'altres, determinant la seva vocació profètica, fonamental per a la seva autoimatge i autorepresentació⁷⁸.

⁷⁶ Graña, M. del Mar (2012). *Santa Hildegarda de Bingen: Una mujer sabia*. Razón y Fe, t. 266, 1369, 411-416, p. 412

⁷⁷ Toro Abarza, J. (2004). La imagen femenina en Hildegard von Bingen. *Estudios de Humanidades y Ciencias Sociales*, 12, 109-116, p. 110

⁷⁸ Ibid, 111

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

Experiència i visió són esdeveniments que irrompen en la vida de determinats homes i dones. Ells i elles els comuniquen a través de mediacions i tot i que el llenguatge no s'identifica amb l'experiència ni amb la visió, el llenguatge és el que les manté vives, doncs, "la paraula autèntica és mediadora (com a *logos*) i no només intermediària"⁷⁹.

Segons afirma Hildegarda, aquesta experiència sobrenatural li succeiria des de la seva infància, però no es va atrevir a proferir el seu contingut fins que a l'edat de 42 anys, quan una *vox de caelo* li ordenaria dir i escriure el que veia i escoltava. Així descriu la seva experiència místico-cognoscitiva⁸⁰:

"Les visions que contemplaria, mai les vaig percebre ni durant el somni ni durant el repòs ni el deliri.

Ni amb els ulls del meu cos, ni amb l'oïda de l'home exterior, ni en llocs apartats. Sinó que els he rebut desperta, absorta amb la ment pura, amb els ulls i l'oïda de l'home interior, en espais oberts, segons va voler la voluntat de Déu"⁸¹.

En el començament de la seva primera obra, *Scivias* (1141-1151), Hildegarda es presenta com els profetes de l'Antic Testament i com el visionari de l'Apocalipsi: primer, testifica la procedència divina de la seva inspiració; segona, narra el contingut del missatge; i tercer, obeeix al mandat de comunicar-lo⁸².

⁷⁹ Ibid., 15. Citat a: R. Panikkar, *De la mística. Experiència plena de la Vida*, Barcelona, Herder, 2007, p. 152.

⁸⁰ Cirlot, Victoria (2012). *Hildegard von Bingen y la tradición visionaria de Occidente*. Barcelona: Herder, p. 10

⁸¹ Rabassó, Georgina (2012). Las virtudes, fuerzas vivas del alma en Hildegarda de Bingen, *Estudios. Cauriensia*. Vol. VII. 22-31, p. 23. Citat a: Scivias, Protestificatio, 43-47: "Visiones uero quas uidi, non eas in somnis, nec dormiens, nec in *phrenesi*, nec corporeis oculis aut auribus exterioris hominis, nec in abditis locis percepi, sed eas uigilans et circumspecta in pura mente, oculis et auribus interioris hominis, in apertis locis, secundum uoluntatem Dei accepi" (trad. esp., 16).

⁸² Inés, Cecilia (2012). ¿Visionaria o mística? Hildegarda de Bingen en la encrucijada de lenguaje y experiència del misterio cristiano. *Revista Teologia*, 108, 11-24, p. 19

L'EXPERIÈNCIA VISIONÀRIA

Situem a Hildegarda de Bingen a la tradició visionària i mística cristianes. En primer lloc, cal presentar les característiques generals de l'experiència mística i de l'esdeveniment visionari, dins l'horitzó de comprensió de la teologia cristiana i de la fenomenologia de la religió, a fi d'ubicar a Hildegarda en el marc històric de la recepció de la tradició medieval que la precediria i en projecció cap al desenvolupament posterior de la mística cristiana⁸³.

L'experiència dels místics i de les místiques -aquells i aquelles que tenen l'oportunitat de connectar la seva ànima amb Déu-, i la narració de les seves visions, ens arriben en forma de textos, cada un dels quals s'insereix en contextos lingüístics i culturals que van configurant les diferents tradicions religioses, d'on sorgeix la proposta hermenèutica d'Alois Haas⁸⁴ d'interpretar la "mística en context". Haas afirma que no existeix una experiència pura: aquesta és sempre intervinguda per un llenguatge i per tant, és sempre una experiència interpretada; és mitjançant el llenguatge que la mística o el místic prenen consciència de la seva experiència i que el visionari/a comuniquen la seva visió⁸⁵. En paraules de Raimon Panikkar:

"Col·loquem el llenguatge com a inseparable de l'experiència no només perquè *de facto* parlem d'ella, sinó perquè també *de iure* el llenguatge és quelcom més que ens transporta al seu contingut i del qual (llenguatge) podríem aferrar-nos com volguéssim. El llenguatge configura la nostra mateixa experiència."⁸⁶

El camí tant real com místic que recorreria Hildegarda durant gran part de la seva vida, és un viatge espiritual sobre una metamorfosis del cos sustentada per l'ànima i la paraula. El fet de

⁸³ Ibid, p. 14

⁸⁴ En destaquen els seus estudis sobre mística alemanya i hispànica i sobre història de les religions.

⁸⁵ Inés, Cecilia (2012). ¿Visionaria o mística? Hildegarda de Bingen en la encrucijada de lenguaje y experiència del misterio cristiano. *Revista Teología*, 108, 11-24, p. 15

⁸⁶ Ibid, p. 15 Citat a: R. Panikkar, *De la mística. Experiencia plena de la Vida*, Barcelona, Herder, 2007, p. 152.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

veure, és sempre una ‘ferida’ que se’ns obre a la nostra particular visió de la realitat. Tota la mística de la Historia es troba unida entre sí per un cordó umbilical que uneix dos mons. L’existència nua que neix d’Hildegarda és un esdeveniment marcat pel seu jo interior i la seva imatge exterior divinitzada: és el fet de nodrir-se de la realitat mística per convertir el món en un símbol⁸⁷. És com veure “amb la porta del cel obertes”, com escriuria Juan de Patmos.⁸⁸

La claredat d’Hildegarda pot ser vista com una teofania⁸⁹ manifestada com l’aparició de Déu a l’home o de l’home a Déu. Ella aconsegueix que allò que apareix expressat en lo eteri es pugui escoltar i tocar, sentir i des-sentir. Stanley Kipper en el seu article *Estados alterados de conciencia*, exposa que certs individus poden experimentar estats de rapte, com un sentiment d’emoció agradable i positiva que emplena el motlle del nostre cos⁹⁰. Diu que es pot arribar a aquest estat mitjançant l’estímul sexual, les danses frenètiques o els contextos religiosos extrems. No obstant, una de les apreciacions que cal fer és que Hildegarda no es trobaria en cap estat de trànsit (*transitus*), al tenir visions, no somia quan veu. Es només mestressa del seu cos al veure i verbalitzar-lo⁹¹.

El verbalitzar el que una sent o veu, implica primer una lluita interna, una depuració i un posterior fi. Hildegarda percebia la paraula de Déu per sinestèsia lingüística- llum sonora, música del silenci- a través de la imatge que naixia d’ella i era corresposta per Déu. Veuria en ell un sacrifici i una construcció, una recepció i una desposseïció: una paraula que es faria carn i es verbalitzaria per tots i totes les disposades a escoltar. El cos en Hildegarda és una paraula, i la paraula la seva base⁹².

Com ja hem esmentat anteriorment, l’escola del segle XII va fer renéixer als escriptors de l’antiguitat. Les obres d’aquests, com ara Marcià Capela o Claudi Claudiano,

⁸⁷ Cuerpo, alma y palabra: la relación heredada del Todo en la mística de Hildegard von Bingen. *Mundo Historico*, 2, 8-28

⁸⁸ Cirlot, 2012, p. 12. Citat a: Apocalipsis 1:1-3, “VÍ una Puerta abierta en el cielo...”

⁸⁹ Aparició o manifestació sensible de la divinitat (Gran Enciclopèdia Catalana (1968), versió electrònica (1996). Enciclopèdia Catalana, SLU, <https://www.enciclopedia.cat/>)

⁹⁰ Cuerpo, alma y palabra: la relación heredada del Todo en la mística de Hildegard von Bingen. *Mundo Historico*, 2, 8-28, p. 12

⁹¹ Ibid, p. 12

⁹² Cirlot, Victoria. (1997). *Vida y visiones de Hildegard von Bingen*, Madrid, 1997, p. 15

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

oferirien la possibilitat de mostrar la força espiritual de la totalitat cristiana amb els mitjans de la fantasia de la imatge manifesta. Les grans series visionaries d'Hildegarda, presenten en la seva execució i objectius, un parentesc amb aquesta tendència del seu segle que trobaria satisfacció en la revivificació de la poesia al·legòrica⁹³.

Finalment cal considerar que el fet d'anomenar a Hildegarda com a 'mística' és un tant anacrònic, doncs ella es reconeix com a visionaria, però no pot reconèixer-se com a mística, ja que en el segle XII, mentre la funció de la paraula mística es mantindria adjectiva, l'ús del substantiu quedaria reservat per la paraula 'misteri', el contingut ocult que la visió revela⁹⁴.

TÈCNICA: IL·LUSTRADORA DE MANUSCRITS. CONCEPCIÓ DEL SEU ART

Hildegarda oscil·lava constantment entre la vida activa i la vida contemplativa. És una dona del seu temps, i és també una mestra, i com a tal vol ser entesa, així, quan descriu les formes de les seves visions ho fa vinculant-les amb les formes terrenals i seguint l'estètica del seu temps. Per això, al llegir-les, les podem associar amb algunes representacions de l'art romànic, i amb tradicions manuscrites com les dels Beats; i més tard amb representacions que ja anuncien el primer gòtic⁹⁵.

Les il·luminacions dels llibres intentaven reflectir el fort cromatisme de les visions que tenia Hildegarda. Darrera la diversitat de colors hi ha la llum, la llum de la visió, i el color que reflecteix la llum per excel·lència és l'or; per això ella i les seves monges recobririen amb bronze daurat la façana oest de l'església de Rupertsberg. I és que Hildegarda ensenyaria a les monges del seu monestir a valorar el color, la llum: els elements essencials en la vida i en l'art, sobretot en la música⁹⁶. En l'època, molts no entenien la importància del color, la llum i

⁹³ Cirlot, Victoria (2012). *Hildegard von Bingen y la tradición visionaria de Occidente*. Barcelona: Herder, p. 96

⁹⁴ Inés, Cecilia (2012), ¿Visionaria o mística? Hildegarda de Bingen en la encrucijada de lenguaje y experiencia del misterio cristiano. *Revista Teología*, 108, 11-24, p. 21

⁹⁵ Varela, M. Elisa (2009). *Hildegarda von Bingen (1098-1179)*

⁹⁶ *Ibid*, p. 3

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

la música en els ritus litúrgics, entre ells els diversos prelats de Mainz que prohibiren tocar música en el monestir homònim. La prohibició va motivar una carta d'Hildegarda en la qual exposava tota una teologia de la música i justificava la importància i la funció especulativa de l'art⁹⁷.

En el context en el que viuria Hildegarda (XII), es tenia la percepció que la música era un mitjà per alliberar l'esperit. Hildegarda creia que la salvació de Déu en Jesucrist passava a través de la música. El món, el cosmos, per a ella són música, és a dir, la manifestació sonora de la glòria de Déu que contenen⁹⁸.

Hildegarda, sense haver fet cap estudi especialitzat de tipus artístic o literari, pintava les miniatures dels seus llibres, escrivia himnes i poemes litúrgics, i els musicava. Les visions que nosaltres comentarem, les del *Liber divinorum operum*, però, són posteriors a l'execució d'aquest llibre (XIII), fidels correspondències a les expressions de l'autora, de la mà d'artistes talentosos que la precedirien. En obres com ara *l'Scivias*, les visions sí que serien executades per ella mateixa⁹⁹.

Les miniatures que il·lustren els seus manuscrits són una mena de catequesi audiovisual, rica de símbols que il·lustren el significat teològic de les visions que s'expliquen. El cultiu de les arts, per a Hildegarda, està al servei de la missió espiritual. És una manera de transmetre i de comunicar allò que ha rebut de Déu i que porta a dins. És la seva rica experiència personal, de la qual en vol fer participar als altres.¹⁰⁰

La originalitat de les seves visions es troba en la seva estructura. En primer lloc, les imatges esdevenen amb una gran riquesa de formes (sovint esferes i cercles), de colors molt vius, de llums, de focs, d'animals i de personatges, com un joc d'imatges lliures. La visió pren una forma interpretativa, llavors, però. És sempre la veu del cel la que dona la interpretació descrivint quasi cada element, cada detall, cada color, cada textura¹⁰¹.

⁹⁷ Ibid, p. 3

⁹⁸ Piquer, R. Maria (2004). *Hildegarda de Bingen, un missatge per al nostre temps*. Barcelona: Edicions Rondas S.L, p. 7

⁹⁹ Ibid, p. 7

¹⁰⁰ Ibid, p. 8

¹⁰¹ Salé, Claudia (2013). La mística femenina en la región Renano-flamenca (Siglos XII y XIII), Noroeste de Europa, *Parques de Estudio y Reflexión La Belle Idée*, p. 22

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

EL LIBER DIVINORUM OPERUM. UNA ACURADA APROXIMACIÓ A L'OBRA I

EXPERIÈNCIA VISIONÀRIA D'HILDEGARDA DE BINGEN

Hildegarda de Bingen escriuria el *Liber divinorum operum* entre 1163 y 1174. Aquest tractat, la seva obra *magna*, culmina el dit “tríptic visionari” (aquest, *l’Scivias*, i *el Liber vitae meritorum*). En aquest, com en tota la seva obra, es serviria del discurs visionari i profètic per difondre les veritats que, segons deia, Déu li havia revelat (reiterem que cal tenir en compte que la imatge del món creat que allà presenta, té una gran afinitat amb els principis de la filosofia natural de la seva època¹⁰²).

El *Liber divinorum operum* consta d'un pròleg i tres parts. En cada una hi trobem unes visions determinades: en la primera part, quatre, en la segona, una, i en la tercera, cinc. Cada una d'aquestes està composta per capítols, dels quals el primer, és una breu descripció de la visió. La resta, desenvolupa, comenta i completa la temàtica corresponent d'aquestes. Les il·lustracions de cada visió són les del *Còdex Latinus 1942* de la Biblioteca Estatal de Lucca (XIII). En les deu miniatures es tradueix el text en imatge, amb gran fidelitat, i en totes podem veure en petit tamany, a Hildegarda. A la primera, amb Volmar, el seu fidel secretari, i una altra monja, i en les altres, ella en soledat a la seva cel·la, elevant la mirada cap al cel¹⁰³, sovint tocada per la flama de la visió espiritual.

En la primera part, que conté quatre visions (*Fig. 1, Fig. 2, Fig. 3, i Fig. 4*), se'ns descriu l'estructura de l'univers, la creació dels àngels, la caiguda d'alguns d'ells, la creació de l'home a la seva imatge i semblança, la seva caiguda i la seva promesa de Redempció. Es descriurien també les forces que actuen en l'Univers, simbolitzades en cercles, astres i vents, la seva missió, i com actuen, així com la seva influència i utilitat per l'home. Ens descriu els

¹⁰² Rabassó, Georgina (2010). *Hildegarda de Bingen. Libro de las obras divinas*, Lletra de Dona, Centre Dona i Literatura. María Isabel Flisfisch, María Eugenia Góngora i María José Ortúzar (trad.), Barcelona: Herder.

¹⁰³ Renedo, Rafael (2013). *Libro de las obras divines*, p. 22

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

elements que componen l'Univers, la influència de la caiguda de l'àngel, la relació i influència dels elements còsmics en l'ànima i el cos de l'home, i el judici de l'home per Déu¹⁰⁴.

En la segona part, que conté una sola visió (*Fig. 5*), es veu la divisió del món en cinc parts, unes plenes de llum i delícies, les altres, planetes de càstigs i tenebres. Es veu com l'àngel caigut enveja a l'home per la glòria perduda i com intenta allunyar-se de Déu. Es veu també un ampli comentari del Capítol primer del Gènesis, en el que s'explica cada paràgraf de les seves interpretacions al·legòriques i com totes aquestes conclusions es compleixen en els fills de l'Església, formats en la fe cristiana, a través de l'Encarnació del Fill de Déu per la predicació de l'Evangelí i per l'obra de l'Esperit Sant¹⁰⁵.

En la tercera part, la qual es compon de cinc visions (*Fig. 6, Fig. 7, Fig. 8, Fig. 9 i Fig. 10*), se'ns mostra la presciència i l'ordre de Déu, que coneix amb antelació totes les coses, des de l'eternitat que tot ho crea en el temps, i que examina amb judici sever les obres de la criatura racional. Se'ns parla dels àngels i l'adoració de les criatures, de la història de la humanitat i de la salvació de l'home, pre anunciada per els profetes. Es parla també de diversitat dels temps des de l'origen del món fins al present. El que destaca és el fet que esmenta el Verb encarnat, que actua per la Salvació de l'home per mitja de l'Església. Els apòstols també hi són presents. Ens parla també de l'estat actual de la humanitat i el creixement de la impietat i la naturalesa dels judicis de la potència divina, que ens diu, es manifestaran quan sigui a prop la fi del món¹⁰⁶.

Finalment s'explica com tot seguit, la major part dels homes abandonaran l'autèntica fe catòlica i es convertiran al "fill de la perdició". Es parla del naixement de l'Anticrist, dels senyals, prodigis i tempestes que produiran amb les seves arts màgiques i de la ruïna de l'Anticrist. Les Cartes de l'Apocalipsi de Sant Joan sobre aquest tema hi són presents. Finalment trobem un breu epíleg en el qual s'entona a Déu un himne d'alabança per la seva obra, per la salvació de l'home. Hildegarda, en resum, i la seva obra, s'encomanen a Déu i als

¹⁰⁴ Ibid, 22

¹⁰⁵ Ibid, 22

¹⁰⁶ Ibid, 22

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

seus fidels¹⁰⁷. La idea fonamental del llibre és la omnipotència, la saviesa i la bondat de Déu, així com la unitat i harmonia de les seves obres. El tema de fons és l'amor de Déu.

Hildegarda descriu i relaciona entre si la doctrina teològica, la creació i els elements de l'univers, l'ànima i les estructures del cos humà, així com la salvació de l'home, com a components d'un tot. L'estructura original i llenguatge precís, les visions, que precedeixen a cada capítol, riques en formes i símbols, donen interessants explicacions i singulars al·legories de diferents capítols de la Bíblia i descobreixen una forma nova de veure l'obra de Déu, sempre en plena sintonia amb la doctrina de l'Església Catòlica¹⁰⁸.

La cosmologia subjacent en l'obra -que evoluciona respecte de la visió que s'exposava a l'*Scivias* (I, 3)¹⁰⁹ -, és, en síntesis, la imatge de l'univers esfèric i compost per els quatre elements, el centre natural del qual es la *Caritas*, concebuda com a força ígnia i ànima del món. Un complex sistema de vents s'encarrega de la mecànica celeste (el moviment del firmament i dels planetes), i es també el responsable, juntament amb els rajos dels astres, de les influències entre l'Univers i l'ésser humà¹¹⁰.

Per a la caracterització d'aquesta virtut teològica que tracta amb independència de les altres, com són la Fe o l'Esperança, Hildegarda parteix del "Deus caritas est", present en la Primera carta de Sant Joan, que fou interpretada per Agustí d'Hipona com el vincle amorós culminant que s'estableix entre l'esser humà i Déu. Per altra banda, l'autora sembla que simpatitza de la idea boeciana -segons la qual l'amor és la causa del moviment celeste-, quan en les dues primeres visions del LDO connecta la idea de *Caritas* cristiana amb l'amor diví com a principi ontològic i cosmològic.¹¹¹ En la primera visió del llibre, l'autora sosté que la *Caritas* és l'origen metafísic de la vida, el principi ordenador i la causa del moviment còsmic. Aquestes són les paraules que posa en boca d'aquesta virtut:

¹⁰⁷ Ibid, p. 22

¹⁰⁸ Ibid, p. 5

¹⁰⁹ Ibid, p. 2

¹¹⁰ Ibid, p. 2

¹¹¹ Rabassó, Georgina (2012). Las virtudes, fuerzas vivas del alma en Hildegarda de Bingen. *Estudios, Cauriensia*. Vol. VII, 21-31, p. 22

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

“Jo soc la potencia suprema i ígnia, que engendraria totes les guspines vivents i no exhalaria cosa mortal alguna, sino que decidiria que fossin les coses que son; Jo, circumval·lant el cercle amb les meves plomes superiors, això es, amb la saviesa, adequadament ho disposaria així. Però també Jo, vida ígnia de la substancia de la divinitat, aboco les flames sobre la bellesa dels camps i brillo en les aigües i en el sol, en la lluna i en les estrelles, i, com un vent de color bronze, desperto a al vida totes les coses des d’una vida invisible, que tot ho sosté.¹¹²”

Hildegarda identifica la *Caritas* con una “força ígnia” de ressonàncies estoiques que fou recollida, entre altres, pel seu coetani Guillem de Saint-Thierry. A més a més, alguns aspectes de la caracterització hildegardiana de la *Caritas*, així com les funcions que porta a terme en l’Univers, mantenen una prolífica afinitat amb la idea d’*anima mundi*¹¹³ –que podria haver trobat en la versió llatina del *Timaeus* degut a Calcidí– àmpliament difosa en el segle XII. Així mateix, sembla associar-la amb l’Esperit Sant en tant que “*ígnia uita substantie diuinitatis*”, una qüestió relacionada amb el motiu de la condemna de Pere Abelard per part de Bernat de Claravall¹¹⁴.

Las Virtuts, en Hildegarda, posen de manifest els coneixements mèdics de l’autora, donat que en la seva descripció al·legòrica precisa tant en el funcionament dels principals òrgans corporals amb la seva interacció amb els humors, així com la interconnexió de l’ésser humà amb l’Univers que l’envolta, del que és reflex i culminació. En el LDO, en canvi, la influència que la força de les Virtuts té en l’ésser humà és més àmplia. Mitjançant l’analogia entre macrocosmos i microcosmos per un costat, i l’analogia entre els vents i virtuts per l’altra, l’autora exposa un enfocament que complementa a l’anterior: la influència de les

¹¹² Rabassó, Georgina (2012). Las virtudes, fuerzas vivas del alma en Hildegarda de Bingen. Vol. VII, *Cauriensia*, 21-31, p. 28. Citat a: LDO, I, 1, ii, 1-8: “*Et imago hec dicebat: Ego summa et ignea uis, que omnes uiuentes scin-tillas accedi et nulla mortalia efflaui, sed illa diiudico ut sunt; circueuntem circulum cum superioribus.*”

¹¹³ Allò subjacent en la naturalesa. El que viu en la naturalesa de totes les coses, com l’ànima humana mateixa.

¹¹⁴ Rabassó, Georgina (2012). Las virtudes, fuerzas vivas del alma en Hildegarda de Bingen. Vol. VII, *Cauriensia*, 21-31, p. 29

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

virtuts en la fisiologia humana. Una concepció medieval, la hildegardiana, amb aires de modernitat¹¹⁵.

La presència de divinitats femenines com la *Caritas*, que apareixia ja en obres anteriors, especialment en *l'Ordo Virtutum*, i en el *Liber vitae meritorum*, adquireixen en aquesta obra, una rellevància especial: *Caritas* arriba a ser una clau de lectura molt potent de l'obra en sí, així com de la nova imatge del món que en ella s'exposa. Juntament amb *Sapientia* i altres personificacions femenines, aquestes divinitats refresquen l'àmbit de l'espiritualitat medieval¹¹⁶.

El *Liber divinorum operum*, inspirat en el pròleg de l'Evangelí de Sant Joan, sobre la Trinitat, la Creació i l'Encarnació: conté també una antropologia basada en la veritat revelada de que l'home ha sigut creat a imatge i semblança de Déu. La seva antropologia ofereix aspectes de gran interès actual: destaca, no només la unitat de l'home amb una distinció clara entre matèria i esperit, sino també la unió amb els altres éssers creats per Déu. Hi és present la consideració d'Hildegarda envers l'home, com un microcosmos dins la creació, amb la que ha de guardar una actitud ètica, respectant l'ordre establert per Déu. També hi és present la igualtat i complementarietat home - dona.¹¹⁷

El Liber divinorum operum: models i influències. La recepció de la imatge al segle XII

En els tres llibres visionaris de l'autora ens trobem amb una escriptura que relata i representa una visió/audició (com si es tractés d'una veu *en off*). Les audicions pretenen fer comprensible el sentit intel·lectual, místic o secret de les pròpies visions. Cal entendre

¹¹⁵ Ibid, p. 31

¹¹⁶ Rabassó, Georgina (2010). *Hildegarda de Bingen. Libro de las obras divinas*, Lletra de Dona, Centre Dona i Literatura. María Isabel Flisfisch, María Eugenia Góngora i María José Ortúzar (trad.), Barcelona: Herder.

¹¹⁷ Reinhardt, Elisabeth (1993). Escritoras alemanas en la literatura religiosa medieval. *Anuario Filosófico*, 26, 599-620, p. 607. Citat a: Regine Kather, "Die Kosmologie del Hildegard von Bingen", *Geist und Leben*, 1992 (6), 446-447.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

aquesta 'visió' com una 'visió espiritual', en el sentit agustinianà¹¹⁸, en la que es revelen els misteris, els sentits secrets de les obres de Déu a través de les imatges visionaries. I és que donada la seva influència en el pensament medieval, és fonamental per a la nostra comprensió de l'obra d'Hildegarda, tenir en compte el pensament de Sant Agustí, sobre que és una visió i per altra part les tres classes de visions que distingeix: la corporal i l'espiritual – ambdues visions d'imatges- i la intel·lectual, que es basa en la contemplació de les veritats sense concurrència de les imatges¹¹⁹.

A la primera visió l'anomenem corporal perquè es percep per el cos i es mostra en els sentits corporals. A la segona, espiritual, doncs tot el que no és cos però que sens dubte es quelcom, és l'esperit. La tercera classe de visió és la intel·lectual, "de l'origen d'on procedeix"¹²⁰, origen diví. Particularment en el cas del LDO, els textos ens volen mostrar una imatge del món i de l'home, del cosmos i de la historia en els seus múltiples sentits i nivells de lectura en tant que son obres de Déu: el món i l'home són per a Hildegarda, un text que s'ha de desxifrar i comprendre, son també un *Liber divinorum operum*¹²¹.

Recordem aquí, en relació amb aquesta idea del món com a llibre i mirall, els versos atribuïts al poeta i teòleg Alain de Lille¹²² (segle XII) sobre la 'llegibilitat' del món i les seves

¹¹⁸ Sembla que Hildegarda es refereix al tipus de visió que Sant Agustí denominaria: "visió intel·lectual", en la que la voluntat de la persona ja no intervé per res, doncs es troba envaïda per la divinitat mateixa que es qui realment veu i escolta, per tant té lloc un complet desconeixement de sí mateix/a. (Cirlot, 2012, p. 21).

¹¹⁹ Góngora, Maria E. (2005). Escritura e imagen visionaria en el *liber divinorum operum* de Hildegard de Bingen, *Teología y Vida*, Vol. XLVI, 374 -388, p. 378.

¹²⁰ Ibid, p. 378

¹²¹ Ibid, 379

¹²² Per a Alà de Lilla, una de les motivacions capitals per representar a Déu era que gràcies a les imatges es veia allò invisible. Aquest concepte d'extracció neoplatònica (*per visibilia ad invisibilia*) havia trobat una repercussió primerenca entre els teòlegs cristians. Primer, Gregori de Nisa, i després el Pseudo-Gregori Magne havien magnificat la possibilitat de complimentar un procés anagògic a partir d'una experiència visiva amb un explícit enunciat d'arrel neoplatònica (Imatges medievals de culte Talles de la col·lecció *El Conventet*, 2009 , p. 42)

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

criatures, com en un mirall, així com aquelles sobre la mortalitat humana i lo passatger del món:

“Omnis mundi creatura / quasi liber et pictura / nobis est speculum. / Nostrae vitae, nostrae mortis, / nostri status, nostrae sortis / fidele signaculum”¹²³. Hildegarda ha vist les seves imatges «in celestibus», sent per a ella els regnes celestials tant vitals i reals com el món visible; però no formen part del món visible¹²⁴.

És possible arribar a una millor comprensió de l'obra visionària d'Hildegarda a partir de la tradició teològica pròpiament monàstica i l'elaboració dels conceptes associats amb la “mentalitat simbòlica” en els termes utilitzats per els estudiosos M.D. Chenu i F. Rauh (XIX-XX), respecte de les obres d'autors del segle XII (com ara Hildegarda), que relacionarien Naturalesa i Creació, Literatura i Bíblia, Sagrament, Litúrgia i comunitat eclesial, mitjançant els procediments bàsics de l'analogia, entesa aquí en el sentit ampli de les correspondències simbòliques¹²⁵.

En aquest context, podem assumir la pertinència de la definició de ‘símbol’ proposada per un coetani d'Hildegarda, el mestre de teologia Hugo de San Víctor¹²⁶, autor d'un

¹²³ Góngora, Maria E. (2005). Escritura e imagen visionaria en el *Liber divinatorum operum* de Hildegard de Bingen, *Teología y Vida*, Vol. XLVI, 374 -388, p. 179

¹²⁴ Cirlot, Victoria (2012). *Hildegard von Bingen y la tradición visionaria de Occidente*. Barcelona: Herder, p. 98

¹²⁵ Góngora, Maria E. (2005). Escritura e imagen visionaria en el *Liber divinatorum operum* de Hildegard de Bingen, *Teología y Vida*, Vol. XLVI, 374 -388, p. 379

¹²⁶ Richard de St Victor, en els seus tractats teològics establiria mètodes de reflexió teològica i dins d'aquests plantejaria alguna qüestió en relació amb la visió de la imatges de Deu. Les imatges son admissibles perquè son un suport visible que ens permet apropar-nos a allò invisible, ens en fem una idea mental. Allò visible es un recurs pedagògic, un recurs epistemològic, és a dir, que afecta la naturalesa del coneixement. Establiria tres graus de relació afectiva entre fidel i esser sagrat: *dulia* (veneració) o *proskynensis*, *hiperdulia* (supervenerar), *idolatreia* (adoració). Teològicament nomes Deu pare i fill eren objecte de latria.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

comentari de la *Jerarquia celeste*, una de les obres fonamentals del Pseudo-Dionís (s V)¹²⁷, i qui asseguraria la seva recepció en el segle XII. Per a Hugo:

“Símbol és la conjunció, és a dir, la correspondència de les formes visibles amb la manifestació de les proposicions sobre les realitats invisibles”¹²⁸.

D'aquesta manera podem comprendre potser més adequadament la contemplació dels “misteris celestes” i de la bellesa del món en quant a creació divina, vista aquesta contemplació com una activitat exegètica que trobem explicitada en el LDO i les seves representacions, i en altres textos epistolars d'Hildegarda. La descripció dels principals temes d'aquesta obra visionària ens ajuda a situar-la en el context de les preocupacions centrals dels filòsofs i teòlegs del segle XII¹²⁹.

Tornant a Chenu i Tullio Gregory (XX-XXI) -qui en els seus estudis sobre platonisme medieval, i com ho plantejaria Rauh en la seva obra sobre els simbolistes alemanys de l'Edat Mitjana-, aquest afirma que es produiria en els autors del XII, un apropament a la naturalesa i a la història des de perspectives creatives que intentarien conciliar les lectures del *Timaeus* de Plató, de Boeci, del Pseudo-Dionís a través de Juan Scoto Eriúgena¹³⁰, amb l'exegesi bíblica,

¹²⁷ Text amb el que sens dubte, l'abat Suger s'inspiraria directament quan concebria en forma jerarquitzada el poder del rei feudal. En el centre de la seva obra, aquesta idea: Deu es llum. (Duby, 1997, p. 126).

¹²⁸ L'Edat Mitjana descobreix la potència estètica del símbol com element productor de bellesa i lletjor, que conduiria a J. E. Eriúgena i a Hugo de Sant Victor al simbolisme estètic, que afirma que la bellesa del món és símbol de la bellesa de Deu, i metafísic, en quant el món corpori és símbol de Déu, Aláez, Florentino (2018) Teoría medieval del símbolo, *Enrahonar. Supplement Issue*, 151-161. p. 155.

¹²⁹ Góngora, Maria E. (2005). Escritura e imatge visionària en el *liber divinorum operum* de Hildegard de Bingen, *Teología y Vida*, Vol. XLVI, 374 -388, p. 381

¹³⁰ Per a Hildegarda no hi ha dubte que les virtuts que poblen les seves visions no tenen res a veure amb la personificació de la que parla l'alegoria, soncs com va posar de manifest Cristel Meier, la noció de virtuts en l'abadessa no té res a veure amb l'*areté*, sino amb la *dinamis*, ja que dins la tradició de pseudo-Dionís, i d'Eriúgena, de la que participa Hildegarda, les virtuts són aparicions de la llum, al igual que els àngels. (Cirlot, 2012, p. 116)

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

i aquest apropament produiria una gran diversitat d'obres cosmològiques i teològiques de gran complexitat i riquesa com es la d'Hildegarda¹³¹. En aquest àmbit hem de considerar el LDO, doncs en ell hi trobem el tractat cosmològic, l'exegesi bíblica, i una topografia bíblica complexa.

En l'obra d'Hildegarda, la “contemplació” i la “revelació dels misteris” es fa escriptura en els cicles de relats d'una visió/audició (experiència de veure i escoltar fonamentalment en la perceptiva medieval de la comprensió de la realitat), i es fa imatge visionària gràcies a la presència – importantíssima en alguns dels manuscrits de *l'Scivias* i del LDO- de les representacions iconogràfiques de les visions, amb les quals les paraules estableixen un diàleg¹³².

Paraula i imatge¹³³ col·laboren -cada una des del seu camp específic-, en aquests textos que afirmen ser l'escriptura d'una experiència d'ascens espiritual que implica la visió i audició amb els sentits interiors i que, també per voluntat divina, haurà de ser escrita i reescrita al llarg de la vida de la nostra autora. El mandat de l'escriptura –com en els textos profètics de l'Antic Testament – fa de l'experiència interior un missatge que ha de ser entregat a altres¹³⁴.

L'obra de Hildegarda correspon, sens dubte i com ja hem adelantat, al camp de l'escriptura de revelació visionària i profètica, entesa aquesta última en el sentit medieval de

¹³¹ Góngora, Maria E. (2005). Escritura e imagen visionaria en el *liber divinatorum operum* de Hildegard de Bingen, *Teología y Vida*, Vol. XLVI, 374 -388, p. 381.

¹³² Ibid, 381

¹³³ Góngora (2005), a Escritura e imagen visionaria en el *liber divinatorum operum* ens cita a W. J. T. Mitchell, que ens ve a dir: “La dialèctica de paraula i imatge sembla ser una constant en el teixit de signes que una cultura teixeix al seu voltant. El que varia és la naturalesa precisa del teixit, la relació entre l'ordit i la trama. La història de la cultura és en part la història d'una perllongada lluita pel domini entre els signes pictòrics i lingüístics”. Citat a: *Iconology: Image, Text, Ideology*, University of Chicago Press, Chicago 1986, p. 43.

¹³⁴ Góngora, Maria E. (2005). Escritura e imagen visionaria en el *liber divinatorum operum* de Hildegard de Bingen, *Teología y Vida*, Vol. XLVI, 374 -388, p. 382

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

capacitat d'interpretació inspirada sobre el sentit dels temps i de la història, així com dels textos sagrats. És en la seva acceptació del do visionari i en la proclamació de les revelacions vistes amb ulls interiors que la nostra autora troba la seva identitat, buscada en la comparació amb figures bíbliques com Moisès i els profetes i particularment amb Sant Joan Evangelista¹³⁵.

La imatge visionària (paraula/imatge) present en els escrits d'Hildegarda es proposa a la imaginació i a la contemplació dels lectors/es. Com John de Salisbury (ca. 1115-1180) observaria¹³⁶, és la imaginació –i no el text– el que obre la comprensió del lector/es a les coses invisibles (*Metalogicon* I.24.). La il·lustració (*illustratio*) i la pintura (*picturatio*) serien un mitjà relativament habitual d'elucidació del seu material doctrinal per a molts autors medievals. Estimulada per l'imaginari, l'ànima del lector es torna a les imatges emmagatzemades a la seva memòria i en el procés de selecció de les imatges desitjades, sorgeix la imaginació.

Així podem suposar, que l'acte decisiu de la lectura en el segle XII, era el que ara denominariem 'visualització', i els lectors i lectores eren, espectadors i espectadores¹³⁷. De fet, un dels objectius de l'escriptura d'Hildegarda i d'altres autors i autores visionàries fou provocar l'encontre entre les seves pròpies imatge verbals i iconogràfiques i les imatges dels seus lectors/es, conduint-los així, a la contemplació de lo invisible gràcies a l'activitat imaginativa. En aquest sentit, podem comprendre potser millor la validesa i importància de la col·laboració de paraula i imatge (en inevitable tensió), en tantes obres medievals sobretot en els textos visionaris d'Hildegarda¹³⁸.

Un exemple per la comprensió de la importància de la imatge i imaginació per als autors/autores i lectors/lectores medievals és l'experiència que ens proposa el text del llibre de l'Apocalipsi. Al llegir les paraules de tal llibre, podem recobrar la culminació del temor de

¹³⁵ Ibid, 385

¹³⁶ Ibid, 385

¹³⁷ Ibid, p. 386

¹³⁸ Ibid, 120

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

Sant Joan, gràcies a la imaginació¹³⁹ que sorgeix de la meditació interior. En paraules de Suzanne Lewis, sobre un article de l'Apocalipsi gòtic il·lustrat anglès del segle XIII¹⁴⁰:

“Les pintures transformen les paraules portant-les a un altre àmbit de la realitat, portant al lector/lectora des de l'abstracció dels signes escrits (les paraules), fins a un altre nivell d'aprehensió en la qual la percepció òptica no només verifica l'autenticitat de l'experiència sinó que determina la direcció (el sentit) de la comprensió del lector. La imatge del text mediatitza la transició del lector des de la percepció de la pàgina escrita i il·lustrada cap a l'àmbit del pensament i les idees, de la memòria i de les seves associacions”¹⁴¹.

En les visions d'Hildegarda serà el text de 'l'audició' el que ens entregarà la 'clau' que per a Hildegarda és el sentit autèntic de la seva visió. Per a reforçar l'autoritat de les seves visions i de la seva interpretació, Hildegarda afirma reiteradament que visió i audició són essencialment coneixement revelat; en una segona etapa, i a partir d'una crida divina, aquesta experiència visionària ha de ser escrita i donada a conèixer a tots els homes per a la salvació de les seves ànimes; la vocació de l'escriptura lligada a la vocació profètica apareix proclamada sempre de nou per Hildegarda en els seus pròlegs a les tres obres visionàries i al seu epistolari¹⁴².

Les escenes de les visions van acompanyades d'una il·lustració, cosa que no podem oblidar. El que llegim és un text visionari que espera ser llegit com a registre d'una visió

¹³⁹La imaginació entesa com una activitat sorgida de les associacions de les imatges emmagatzemades a la memòria, segons les concepcions contemporànies a Hildegarda. En aquest sentit podem comprendre potser, millor, la validesa i importància de la col·laboració de paraula i imatge en tantes obres medievals i en particular, en els escrits visionaris d'Hildegarda. (Góngora, 2005, p. 387).

¹⁴⁰ Góngora, Maria E. (2005). Escritura e imagen visionaria en el *liber divinorum operum* de Hildegard de Bingen, *Teología y Vida*, Vol. XLVI, 374 -388, p. 387.

¹⁴¹ Ibid, p. 387. Citat a: S. Lewis, “The English Gothic Illuminated Apocalypse, *lectio divina*, and the Art of Memory”, in *Word & Image* 7 (1991), pp. 1-32, p. 3.

¹⁴² Góngora, M. Eugenia (2006). Ver, conocer, imaginar: la visión de la Fuente y las tres doncellas en el *liber divinorum operum* de Hildegard de Bingen, *Estudios, Revista Chilena de Literatura*, 68, 105-121, p. 112

interior i que és completada per una audició interior; gràcies a aquesta última, coneixerem les operacions exegètiques que ens revelaran els seus 'sentits' espirituals¹⁴³.

Al considerar l'obra visionària d'Hildegarda en el seu conjunt, hauríem d'entendre la visió amb el sentit de la vista operant sobre una escena que és compresa com a real i que implica, per tant, una primera etapa de reconeixement d'aquesta realitat a un nivell 'literal'; l'escena visualitzada és, per altra banda, una escena visible i audible, només per a la visionària que compondrà el text escrit que serà llegit, visualitzat, conegut, compartit i imaginat per els seus lectors i lectores¹⁴⁴.

En segon lloc, en la prolongada elaboració textual de l'experiència visionària, trobem les successives operacions de la memòria que recupera allò vist i escoltat gràcies als sentits 'interiors'; gràcies a la memòria i a l'escriptura es despleguen també els sentits de l'escena visualitzada en la primera part, és a dir, en el text 'estrictament' visionari. Es tracta, per cert, aquesta segona etapa, d'un exercici exegètic que opera sobre l'escena visionària i sobre les audicions, que des d'una perspectiva autorial, formen part d'ella; l'exegesi¹⁴⁵ que realitza Hildegarda en aquest i altres exemples està en concordança amb els sentits tradicionals en l'exegesi monàstica, tot i que no hem d'oblidar que els objectes textuais d'aquesta exegesis són, en primer lloc, les escenes visualitzades per la nostra autora i, només en un sol pla, aquells textos bíblics que poden servir de recolzament a l'experiència visionària i a la seva comprensió. Veure i conèixer es troben, doncs, units en la mateixa experiència¹⁴⁶.

¹⁴³ Góngora comenta que si bé la tradició sobre els sentits exteriors o carnals i els sentits interiors o espirituals es transmetria ja des de Sant Agustí, és important recordar en aquest punt la sistematització del tema en un autor coetani d'Hildegarda, deixeble de Sant Víctor, Ricard de Sant Víctor. (Góngora, 2006, p. 112)

¹⁴⁴ Góngora, M. Eugenia (2006), Ver, conocer, imaginar: la visión de la Fuente y las tres doncellas en el *Liber divinatorum operum* de Hildegard de Bingen, *Estudios, Revista Chilena de Literatura*, 68, 105-121, p. 117

¹⁴⁵ Disciplina teològica que estudia científicament la Bíblia (Gran Enciclopèdia Catalana (1968), versió electrònica (1996). Enciclopèdia Catalana, SLU, <https://www.enciclopedia.cat/>).

¹⁴⁶ *Ibid*, 143

Les imatges del LDO no assumeixen, en la nostra percepció, el contingut doctrinal de l'audició o *alegoresis*¹⁴⁷, sinó que reelaboren el segment estrictament visionari, aquell que representa o rememora la visió dels ulls interiors, deixant de banda la interpretació i elaboració exegètica pròpies de l'audició. Les il·lustracions semblen privilegiar la imatge visionària per sobre d'aquesta audició de la veu divina o sobrenatural i aquest fet ens fa suposar que la seva elaboració iconogràfica implica una valoració que intentarà privilegiar la imatge visionària, marginant l'*alegoresis*, necessàriament doctrinal i discursiva; la visió inicial es constitueix així com una forma relativament autònoma del seu caràcter didàctic¹⁴⁸.

De fet, la imatge visionària 'original', elaborada en l'escriptura i iconografia, roman oberta a noves i inesperades lectures, superant –de fet– l'autoritat que s'atribueix en el text a la interpretació de les visualitzacions realitzada per la Veu divina en els tres llibres visionaris d'Hildegarda¹⁴⁹.

Aquest privilegi de la imatge oberta en els seus sentits possibles, (tal com en tants exemples de creació artística de l'Edat Mitjana i de la modernitat), permet explicar, al nostre parer, la vigència de les visions hildegardianes al llarg dels segles medievals i en els temps més recents. Creiem que és probable que la utilització dels escrits d'Hildegarda per aquells autors medievals que els reinterpretaren en clau profètica fou possible, gràcies a aquesta apertura dels sentits possibles, pròpia dels textos visionaris i de les seves il·lustracions¹⁵⁰.

Podríem inclús afirmar que l'especificitat estrictament cristiana no és sempre clarament present en els textos de les visions i en les representacions iconogràfiques de l'obra d'Hildegarda, un fenomen que no és, sens dubte, exclusiu de la seva obra, i que es pot constatar en nombrosos exemples de la iconografia medieval, independentment del seu us

¹⁴⁷ El tipus d'exègesis adequat per reconèixer els significats espirituals (Cirlot, 2012, p. 102)

¹⁴⁸ Góngora, M. Eugenia (2006). Ver, conocer, imaginar: la visión de la Fuente y las tres doncellas en el *Liber divinorum operum* de Hildegard de Bingen, *Estudios, Revista Chilena de Literatura*, 68, 105-121, p. 117

¹⁴⁹ Ibid, 117

¹⁵⁰ Ibid, 117

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

devocional¹⁵¹. Això es dona en els textos cosmològics específicament, en *l'Scivias* i el LDO, la resta de l'obra d'Hildegarda és d'ensenyament moral.

Tant en algunes de les imatges de *l'Scivias* com al LDO, es produeix el que Victoria Cirlot anomena 'alliberació de les imatges', quan compara, per exemple, l'activitat artística i els escrits de Marx Ernst amb l'activitat visionària d'Hildegarda de Bingen¹⁵². Les visions d'Hildegarda serviran d'estímul a la imaginació dels seus lectors i lectores, justament perquè convoca certes imatges familiars, ja emmagatzemades en la seva memòria i proposa un 'sentit' que els aparta del món visible conegut per conduir-los a la realitat sobrenatural d'aquesta mateixa imatge¹⁵³. En els lectors i lectores medievals -i els d'avui dia-, el text i la imatge visionaris queden així exposats davant els nostres sentits i oberts a la nostra pròpia capacitat de veure, conèixer i imaginar¹⁵⁴.

CONCLUSIONS

Els estudis duts a terme entorn de la figura d'Hildegarda de Bingen al llarg dels segles XX-XXI, treuen a la llum la vasta producció d'aquesta mística del XII, fent-la sobresortir com a exemple paradigmàtic de dona sàvia a l'Edat Mitjana. Tot i això el volum historiogràfic sobre les dones dins aquest context és encara quelcom que roman a l'ombra.

La consonància entre les teories antigues i les contemporànies de la nostra autora, es manifesten amb plenitud en Hildegarda, creant així una obra excepcional i sincrètica, que

¹⁵¹ Ibid, 117

¹⁵² L'escriptura i obra plàstica de l'artista surrealista Max Ernst animen a situar-lo juntament amb Hildegarda per el seu propi testimoni autobiogràfic en que es narra la visió com un esdeveniment al temps que es descobreixen les tècniques que poden forçar l'emergència de les imatges. Així mateix, Ernst descobreix com el llenguatge de la nostra època en que consisteix l'experiència visionària i la seva relació amb la creació artística segons una idea destructora del mite romàntic. Fa de la visió interior un manifest estètic i fonament per la construcció d'un nou món en els intersticis de lo quotidià. (Cirlot, 2012, 118).

¹⁵³ Góngora, M. Eugenia (2006). Ver, conocer, imaginar: la visión de la Fuente y las tres doncellas en el *Liber divinorum operum* de Hildegard de Bingen, *Estudios, Revista Chilena de Literatura*, 68, 105-121, p. 120

¹⁵⁴ Ibid, 120

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

exemplifica el tipus d'aprenentatge vigent en el seu context (XII), i l'espai en el que l'adquiriria: els monestirs.

Cos, ànima, paraula i imatge són quatre mots que defineixen a Hildegarda. La seva consciència corporal i el coneixement d'aquest, la interioritat. La capacitat de visió amb els ulls interns, els de l'ànima, així com la seva capacitat dialèctica i literària, i les seves representacions artístiques, conformen la base de l'obra d'Hildegarda de Bingen.

És imprescindible però, i de fet inevitable, lligar els fenòmens que marcaren la vida d'Hildegarda amb la seva obra i les seves voluntats. En un context eminentment religiós i d'inestabilitat de la fe, algú que havia crescut aprenent la paraula de Déu, com és Hildegarda, necessitaria actuar. La seva obra no és res més que un oferiment als lectors i lectores de la seva experiència, donada per la voluntat d'apropar-nos a allò amb el que ella creia. El seu privilegi doncs, esdevindria un motor de canvi i aprenentatge per als i les qui la volguessin llegir segles enrere, i fins i tot per a nosaltres.

En definitiva, podríem afirmar que la voluntat de Déu faria d'Hildegarda un model d'influència per als coetanis que la llegiren i escoltaren. Una intermediària, a cavall entre la paraula, la imatge, la mirada interior, i l'exterior. Queden per tant assumits, els dos objectius principals d'aquest treball: conèixer l'experiència visionària femenina en el context del renaixement medieval del XII, i mostrar com s'exemplifiquen les teories de la recepció de la imatge en una autora visionària del segle esmentat.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

BIBLIOGRAFIA

Aláez, Florentino (2018). Teoría medieval del símbolo, *Enrahonar. Supplement Issue*, 151-161. ISSN 2014-881X

Arauz, Diana (2005). Imagen y palabra a través de las mujeres medievales (siglos IX-XV). Primera part: Mujeres medievales del Occidente europeo, *Escritura e imagen*, 1, pp. 199-220. ISSN el. 1888-2416

Boto, Gerardo. *Imatges medievals de culte. Talles de la col·lecció El Conventet*, (Fundació Caixa Girona, Centre cultural de Caixa Girona. Del 3 d'abril al 24 de maig de 2009). Fundació Caixa Girona, 2009. ISBN 978-84-612-9666-8

Cabré, Montserrat (1999). DUODA Revista d'Estudis Feministes *Hildegarda de Bingen y la practica de la autoridad*, 16, 81-95. ISSN el. 1132-6751

Cirlot, Victoria. (1997). *Vida y visiones de Hildegard von Bingen*, Madrid, 1997. ISBN 84-7844-543-9

Cirlot, Victoria (2012). *Hildegard von Bingen y la tradición visionaria de Occidente*. Barcelona: Herder Editorial ISBN el. 978-84-254-3146-3

Duby, Georges (1997). *La época de las catedrales. Arte y sociedad, 980-1420*. Madrid: Edicions Catedra. ISBN 84-376-1179-2

Góngora, Maria E. (2005). Escritura e imagen visionaria en el *liber divinatorum operum* de Hildegard de Bingen, *Teología y Vida*, Vol. XLVI, 374 -388. ISSN: 0049-3449

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

Góngora, M. Eugenia (2006). Ver, conocer, imaginar: la visión de la Fuente y las tres doncellas en el *Liber divinorum operum* de Hildegard de Bingen, *Estudios, Revista Chilena de Literatura*, 68, 105-121 ISSN el. 0718-2295.

Graña, M. del Mar (2012), Santa Hildegarda de Bingen: Una mujer sabia. *Razón y Fe*, t. 266, 1369, 411-416, ISSN 0034-0235

Inés, Cecilia (2012), ¿Visionaria o mística? Hildegarda de Bingen en la encrucijada de lenguaje y experiencia del misterio cristiano. *Revista Teología*, 108, 11-24 ISSN: 0328-13961

Josemi, Lorenzo (2018). Hildegarda de Bingen: un enigma musical. Autonomía, genialidad y estrategia en una mujer del siglo XII. *Audio Clasica*, 143, 76-81 ISSN 1888-8437

Lértola, Cecilia A. (2006). Hildegarda de Bingen. La tensión cuerpo-alma y la personalidad humana. *Revista Española de Filosofía Medieval*, 13, 31-46 ISSN: 1133-0902

Lorenzo, Arribas, Josemi (1996). *Hildegarda de Bingen (1098-1179)*. Biblioteca de Mujeres. Madrid: Ediciones del Orto ISBN 84-7923-092.4

Maura, Francisco de Asís (2018). Cuerpo, alma y palabra: la relación heredada del Todo en la mística de Hildegard von Bingen. *Mundo Historico*, 2, 8-28 ISSN: 2531 - 1395

Piquer, R. Maria (2004), *Hildegarda de Bingen, un missatge per al nostre temps*. Barcelona: Edicions Rondas S.L. ISBN: 84-9730-084-X

Rabassó, Georgina (2012). Las virtudes, fuerzas vivas del alma en Hildegarda de Bingen, *Estudios. Cauriensia* Vol. VII. 22-31 ISSN el.: 2340-4256.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

Rabassó, Georgina (2010). *Hildegarda de Bingen. Libro de las obras divinas*, Lletra de Dona, Centre Dona i Literatura. María Isabel Flisfisch, María Eugenia Góngora i María José Ortúzar (trad.), Barcelona: Herder ISBN: 978-84-254-2511-0

Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divinas* ISBN 00-2007-5817

Reinhardt, Elisabeth (1993). Escritoras alemanas en la literatura religiosa medieval. *Anuario Filosófico*, 26, 599-620. ISSN: 0066-5215

Salmerón, Angélica (2008). Hildegarda de Bingen: la voz silenciada de la ciencia medieval. *La ciencia y el hombre*, Vol, XXI. núm 1 ISSN: 0187-8786 (Penjat a: <https://www.uv.mx/cienciahombre/revistae/vol21num1/articulos/hildegarda/index.html>).

Web oficial de la revista: *La Ciencia y el hombre*, Revista de Divulgació científica i tecnològica de la Universitat de Veracruz (2008), última consulta 30 de maig de 2019, 18: 37

Toro, J. (2004). La imagen femenina en Hildegard von Bingen. *Contextos. Estudios de Humanidades y Ciencias Sociales*, 12, 109-116. ISSN-e: 0719-1014

Torrente, Isabel (2009) Algunas consideraciones sobre la figura de Hildegard von Bingen, I. *Territorio, Sociedad y Poder*, 4, 131-150. ISSN el. 2341-1163.

Varela, M. Elisa (2009). *Hildegarda von Bingen* (1098-1179), 1-4

Vernet, Mariona (2017). *L'Ordo Virtutum* d'Hildegarda de Bingen: noves consideracions a l'entorn de les Virtuts "Disciplina" i "Scientia Dei" en relació amb la gènesi del seu prototext, *Summa*. 10, 84-97. ISSN 2014-7023

Gran Enciclopèdia Catalana (1968), versió electrònica (1996). Enciclopèdia Catalana, SLU, <https://www.enciclopedia.cat/>, última consulta 30 de maig de 2019, 13:45

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

Web oficial de la La Santa Seu (n.d), <https://w2.vatican.va/content/vatican/it.html>, última consulta, 30 de maig de 2019, 17:08

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

ANNEX FOTOGRÀFIC

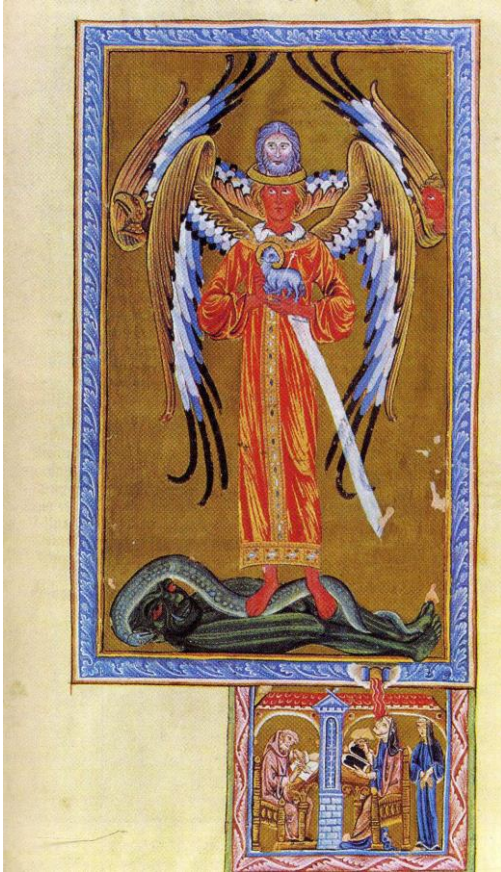

Fig. 1 - *Manuscrit Il·lustrat de Lucca*, Biblioteca Estatal, Cod. lat. 1942, inicis segle XIII. Primera visió de la primera part del *Liber divinorum operum* d'Hildegarda de Bingen. Extret de: Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divinas*.

Fig. 2 - *Manuscrit Il·lustrat de Lucca*, Biblioteca Estatal, Cod. lat. 1942, inicis segle XIII. Segona visió de la primera part del *Liber divinorum operum* d'Hildegarda de Bingen. Extret de: Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divinas*.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

Fig. 3 - *Manuscrit Il·lustrat de Lucca*, Biblioteca Estatal, Cod. lat. 1942, inicis segle XIII. Tercera visió de la primera part del *Liber divinorum operum* d'Hildegarda de Bingen. Extret de: Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divinas*.

Fig. 4 - *Manuscrit Il·lustrat de Lucca*, Biblioteca Estatal, Cod. lat. 1942, inicis segle XIII. Quarta visió de la primera part del *Liber divinorum operum* d'Hildegarda de Bingen. Extret de: Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divinas*.

Fig. 5 - *Manuscrit Il·lustrat de Lucca*, Biblioteca Estatal, Cod. lat. 1942, inicis segle XIII. Primera visió de la segona part del *Liber divinorum operum* d'Hildegarda de Bingen. Extret de: Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divinas*.

Fig. 6 - *Manuscrit Il·lustrat de Lucca*, Biblioteca Estatal, Cod. lat. 1942, inicis segle XIII. Primera visió de la tercera part del *Liber divinorum operum* d'Hildegarda de Bingen. Extret de: Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divinas*.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

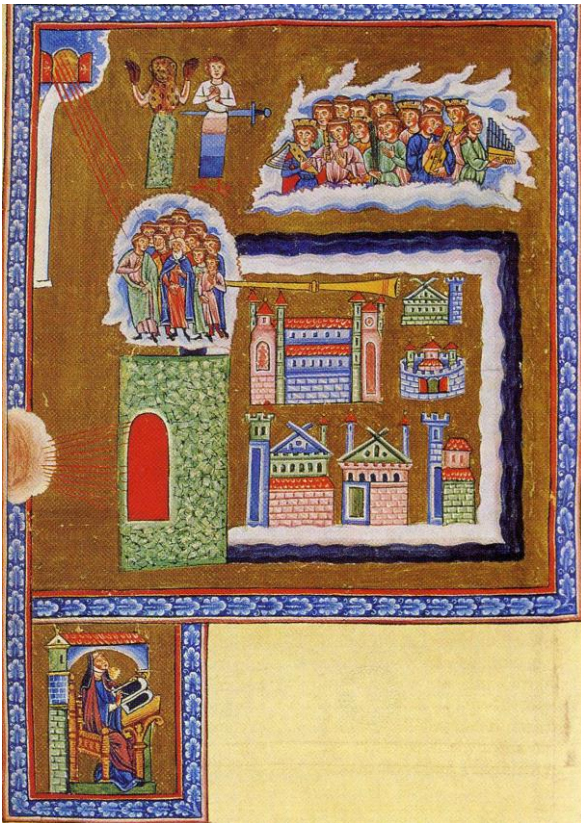

Fig. 7 - *Manuscrit Il·lustrat de Lucca*, Biblioteca Estatal, Cod. lat. 1942, inicis segle XIII. Segona visió de la tercera part del *Liber divinorum operum* d'Hildegarda de Bingen. Extret de: Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divinas*.

Fig. 8 - *Manuscrit Il·lustrat de Lucca*, Biblioteca Estatal, Cod. lat. 1942, inicis segle XIII. Tercera visió de la tercera part del *Liber divinorum operum* d'Hildegarda de Bingen. Extret de: Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divinas*.

Treball de Fi de Grau

Clàudia Bisbe Cle

Hildegarda de Bingen: *ànima, cos, imatge i paraula*

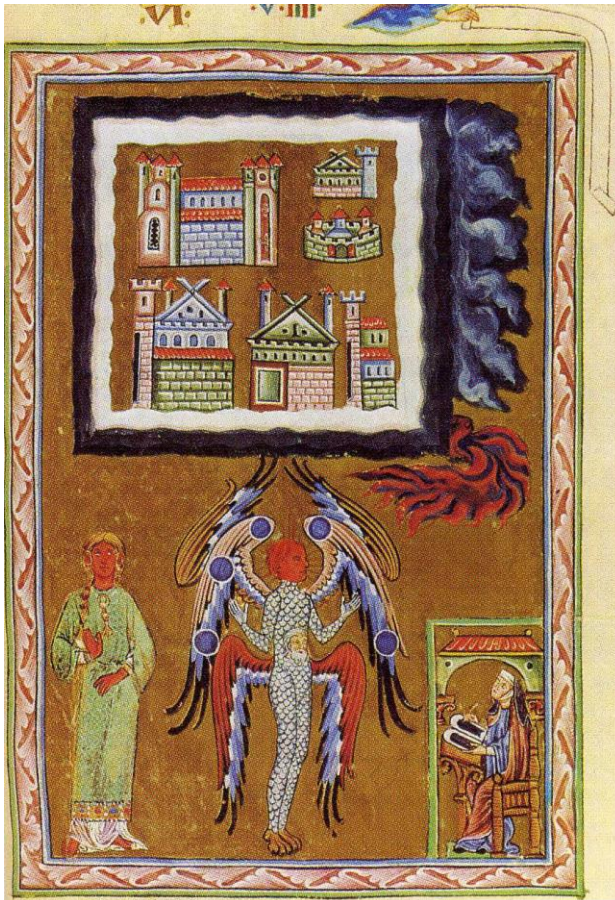

Fig. 9 - *Manuscrit Il·lustrat de Lucca*, Biblioteca Estatal, Cod. lat. 1942, inicis segle XIII. Quarta visió de la tercera part del *Liber divinorum operum* d'Hildegarda de Bingen. Extret de: Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divines*.

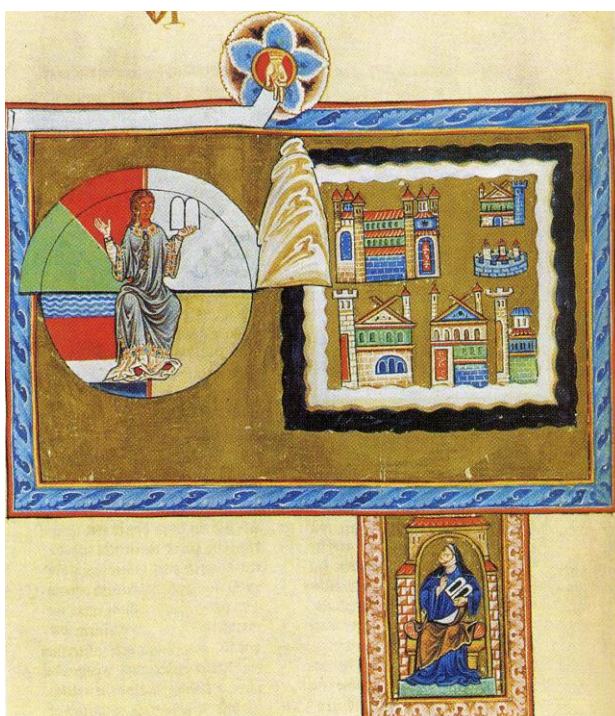

Fig. 10 - *Manuscrit Il·lustrat de Lucca*, Biblioteca Estatal, Cod. lat. 1942, inicis segle XIII. Cinquena visió de la tercera part del *Liber divinorum operum* d'Hildegarda de Bingen. Extret de: Renedo, Rafael (2013) *Libro de las obras divinas*.